

КНИЖКОВІ ОПРАВИ

ФОНДУ РІДКІСНИХ ТА ЦІННИХ ДОКУМЕНТІВ
БІБЛІОТЕКИ КПІ ІМ. ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО

ЗМІСТ

3

Передмова

4

Що таке
книжкова
оправа

5

У чому
цінність
книжкових
оправ

20

З яких
матеріалів
виготовляли
бібліотечні
палітурки

44

Як
оздоблювали
палітурки

48

Про що може
розповісти
палітурка
книги

52

Замість
епілогу

ПЕРЕДМОВА

Київський політехнічний інститут, заснований у 1898 році, був і залишається одним із провідних технічних закладів вищої освіти України. Його бібліотека, що має таку ж 125-річну історію діяльності, зберігає безліч унікальних книжкових видань, зокрема пам'ятки поліграфічного мистецтва.

Цінність фонду полягає в тому, що він дає уявлення про розвиток поліграфічної справи в різних країнах світу протягом XVIII — першої половини XX століття. Найцінніші й найцікавіші видання з історичного погляду можна вважати музейними екземплярами, і в Бібліотеці КПІ зберігаються справжні шедеври.

ЩО ТАКЕ КНИЖКОВА ОПРАВА

Перші захисні покриття для рукописних книг з'явилися ще в Середньовіччі. Вони склалися з верхньої та нижньої кришки, а також корінця, між якими містився книжковий блок. Спочатку такі оправи мали дуже простий вигляд і виконували суто утилітарну функцію.

Згодом оправи стали об'єктом особливого зацікавлення художників-декораторів і навіть окремою галуззю ужиткового мистецтва, що зосереджується на предметах побуту (посуд, меблі, тканини, інтер'єри тощо). Відтак книжкові палітурки й обкладинки також стали витворами мистецтва.

Дослідженням історії оправ займається спеціальна книгознавча дисципліна — бібліопегістика. Варто зазначити, що вираз «книжкова оправа» зазвичай використовують щодо старовинних книг, тоді як новіші й сучасніші екземпляри називають «палітурками». Для паперової оправи є інше визначення — «обкладинка».

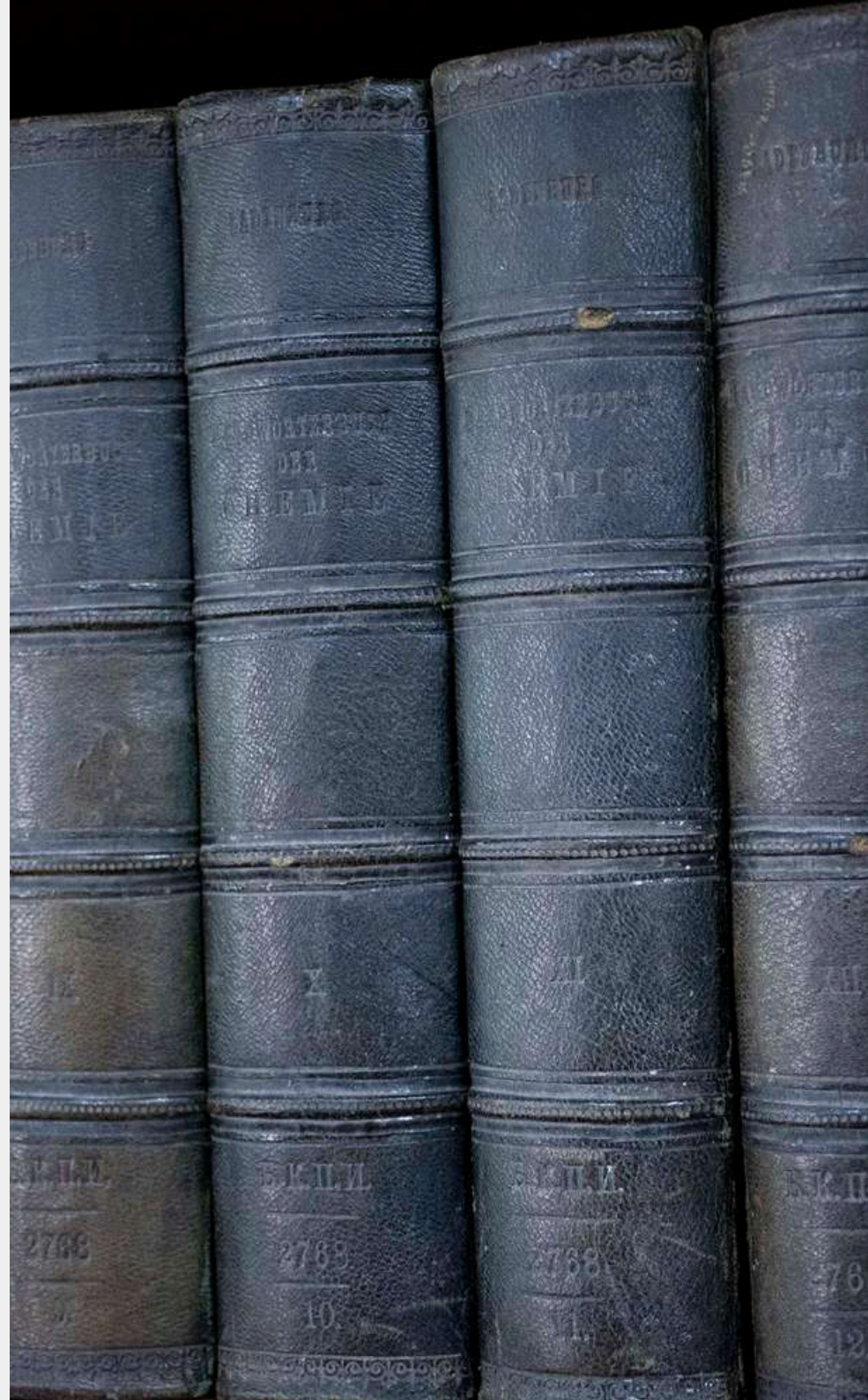
Прообраз сучасної книги виник на межі I століття нашої ери, коли окремі сувої папірусу (інколи довжиною 4,5–16 м) почали об'єднувати. У Римській імперії їх називали «кодексами» — від *caudex*, що означає «стовбур дерева». Археологи знайшли окремі відрізки папірусу з текстом з обох сторін та виділеними полями, що нагадують сучасні сторінки.

Для захисту книг до кінця XV століття використовувалися металеві застібки, а згодом — мотузки. Сучасного вигляду книга набула в XVI столітті — без застібок, із твердою обкладинкою та невеликого формату її зручно стало тримати в руках і носити в кишенях.

У ЧОМУ ЦІННІСТЬ КНИЖКОВИХ ОПРАВ

Насправді, для історика-книгознавця фонд рідкісних та цінних документів Бібліотеки КПІ є вагомим джерелом для досліджень палітурної справи.

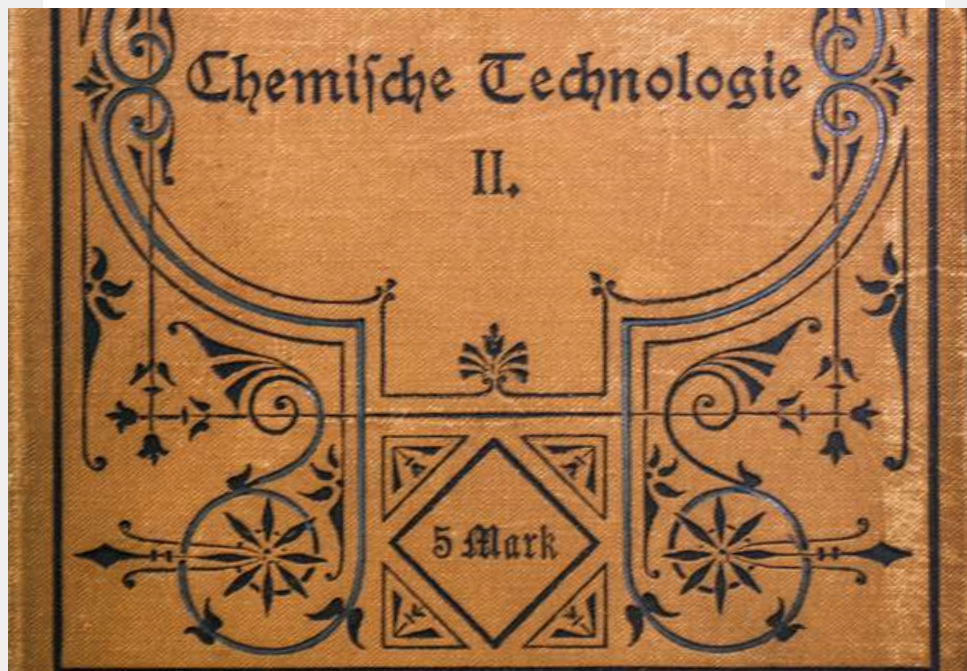
Усі книжкові видання XVIII — першої половини XX століття мають тверду палітурку або м'яку паперову обкладинку. Оскільки до бібліотеки надходили видання з різних країн, і багато з них в оригінальній видавничій палітурці, сьогодні фонд містить низку цікавих зразків, переважно європейської, палітурної справи.

**Elektrizitäts-Aktiengesellschaft, vormals Schuckert & Co.
Nürnberg. Elektrische Bahnen : August 1899. — [Berlin :
Otto Elsner], 1899. — 508 s. : zahlreiche photos, abbildungen
und zeichnungen.**

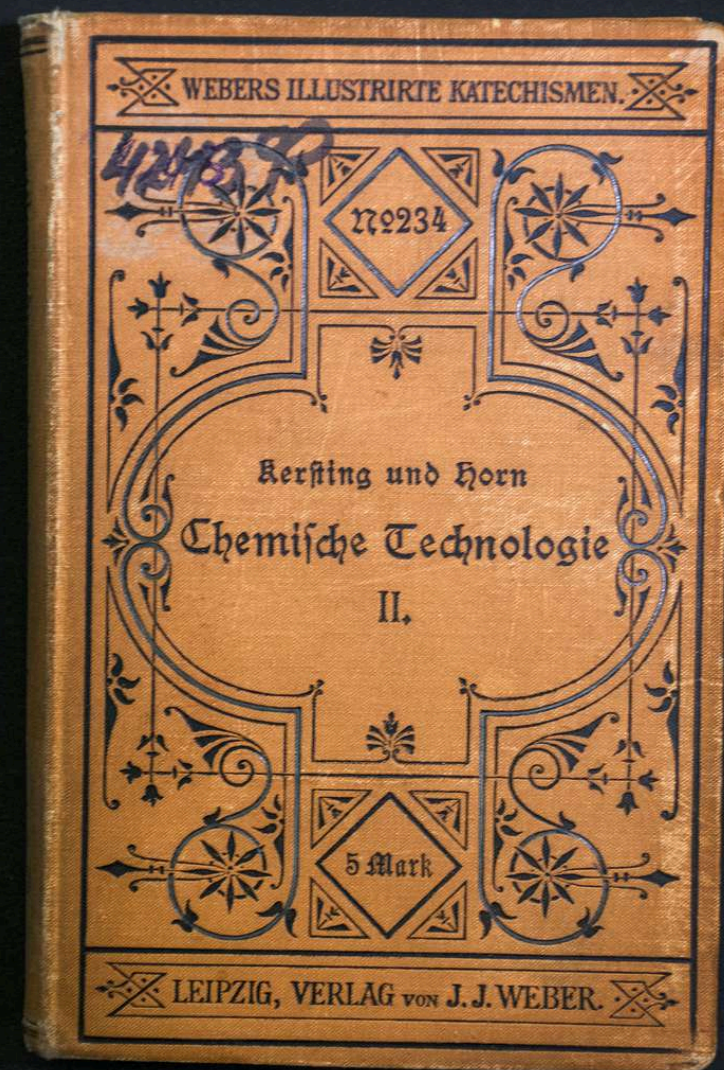
Видання є зразком промислових каталогів, що випускалися великими промисловими підприємствами. Палітурка виконана з коленкору, прикрашена рельєфними квітковими орнаментами та деталізованим рельєфним зображенням електричного трамвая. Тиснення золотом присутнє як на корінці, так і з обох боків оправи. У середині книги представлено чимало майстерних малюнків і фотографій вагонів, призначених для різних типів електричних трамвайних колій.

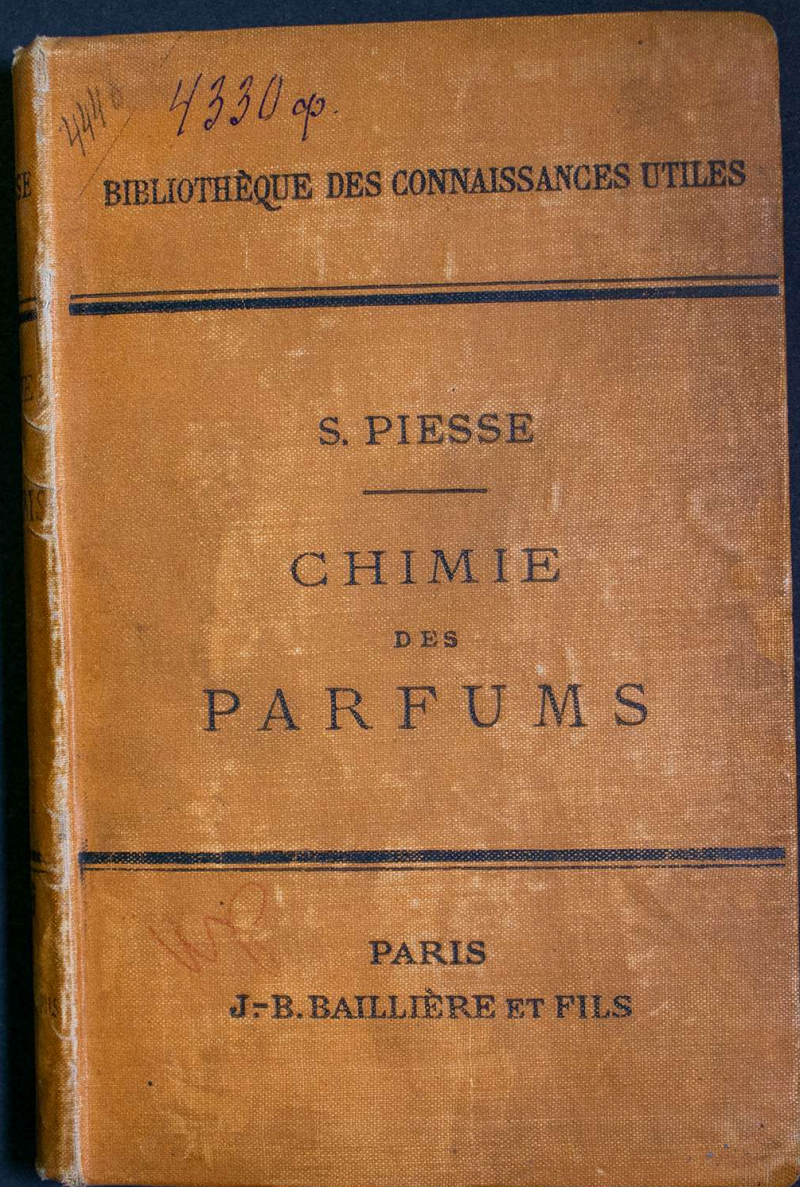

Kersting P. Katechismus der chemischen technologie / Paul Kersting, Max Horn. — Leipzig : J. J. Weber, 1902. — Teil.

Книга, що представляє головні засади хімічної технології, є частиною серії «Ілюстровані катехизиси Вебера». Її оригінальна суцільнотканинна палітурка прикрашена рослинними орнаментами, витисненими чорною фарбою на верхній стороні. Назва серії, твору та вихідні дані органічно вписані в загальний художній задум. Готичний шрифт підкреслює вишукане й тендітне оформлення палітурки.

Piesse S. Chimie des parfums et fabrication des essences: odeurs, Bouquets et eaux composees, Emulsions, Pates, Teintures, Pommades, Dentifricer, Poudres, etc / Septimus Piesse. — Paris : Librairie J.-B. Bailliere et fils, 1897. — VIII, 376 s. : abb. — Bibliotheque des Connaissances utiles.

Франкомовне видання із серії «Бібліотека корисних знань», присвячене світу парфумів. Висвітлює такі питання, як хімічний склад парфумів, есенцій, окремих ароматів і букетів, а також емульсій, паст, мазей тощо. Книга вирізняється оригінальною й водночас дуже простою тканинною палітуркою.

Garrett A. E. The periodic law / Albert Edward Garrett. — London : K. Paul, Trench, Trübner & co., 1909. — X, 294 p., 3 tables.

Книга з хімії, що вийшла в Лондоні 1909 року, має оригінальну палітурку з червоної тканини. На її лицьовій стороні методом сліпого тиснення (без використання фарби) зображено ескіс наукової серії The International Scientific Series. На корінці книги фарбою золотистого кольору витиснені прізвище автора та назва твору, доповнені елементами рослинного орнаменту.

До початку XIX століття більшість книг мала високу цінність завдяки оздобленню дорогоцінними металами, камінням, слоновою кісткою, шовком, вишивкою.

**Kraemer H. Das XIX. Jahrhundert in wort und bild. Politische und Kultur-
geschichte / Hans Kraemer. — Berlin ; Leipzig : Bong & Co, [1900?]. —
VIII, 488 s. : il.**

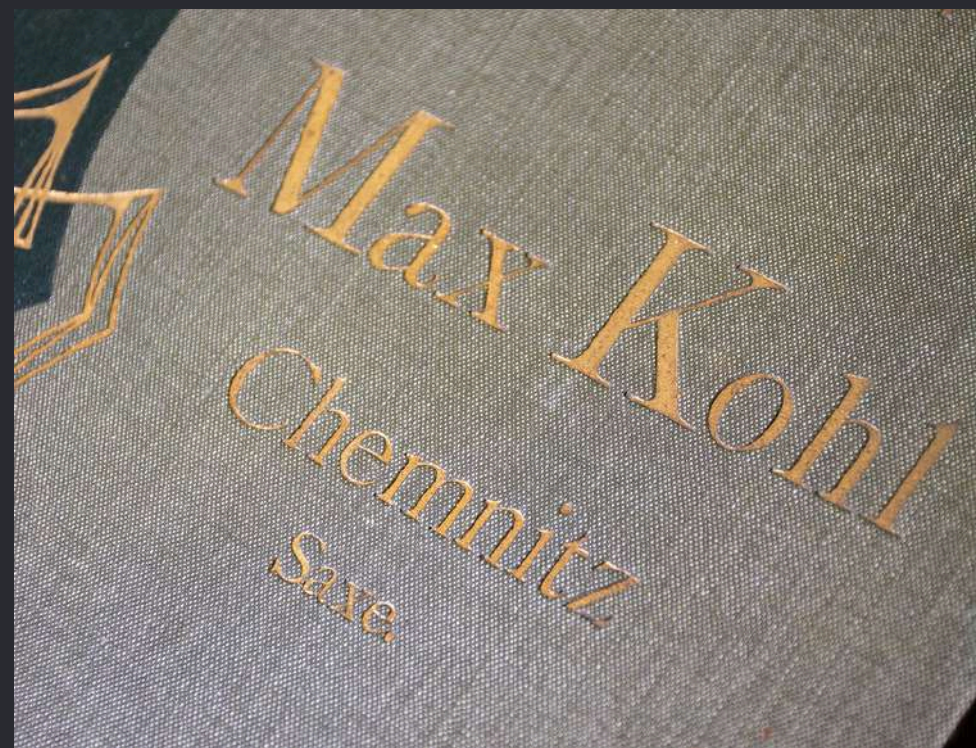
Унікальне видання Ганса Крамера «XIX століття у словах і малюнках. Політична й культурна історія» має оригінальну палітурку, виконану з коленкору двох кольорів: коричневий фон прикрашає тиснення з елементами рослинних орнаментів у стилі ар-нуво, золоті візерунки й зображення атрибутів мистецтв (музичні інструменти, палітра художника, пензлі), тоді як жовтий колір імітує шкіру. Таке оформлення гармонійно доповнює зміст книги та її ілюстрації. На титульній сторінці зберігся власницький напис «Ілля Жураховський», що може свідчити про належність видання студенту Київської політехніки.

Kohl M. Appareils de Physique: catalogue N° 22 / Max Kohl. — Chemnitz : Hugo Wilisch, [1904?]. — 650 p.

Каталог, створений німецьким фізиком Максом Коєм близько 1904 року, містить описи фізичних приладів, відзначених нагородами на європейських спеціалізованих виставках. Видання вийшло французькою мовою в місті Хемніці (Саксонія). Оригінальна тканинна палітурка виготовлена з використанням чорної, сірої та золотої фарби. Її оздоблено геометричними елементами, екслібрисом автора у вигляді його ініціалів на тлі фізичного приладу.

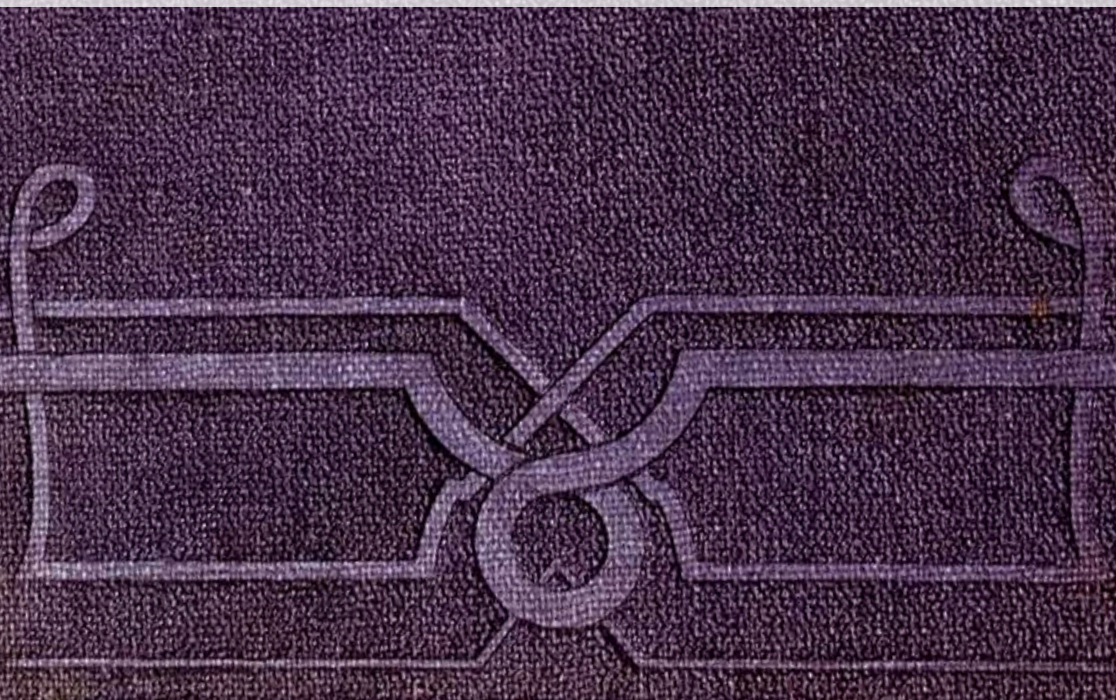

Briot Ch. A. Theorie mecanique de la Chaleur / Charles Auguste Briot. — Paris : Gauthier-villars, imprimeur-libraire, 1869. — 352 p.

Книга відомого французького вченого Шарля Бріо, видана в Парижі в 1869 році. Збереглася в оригінальній комбінованій палітурці: обкладинка виконана з темно-зеленого паперу, корінець — зі шкіри. Оздоблення вкрай стримане: шкіряний корінець прикрашено потьмянілою золотою фарбою й поділено на п'ять сегментів, на одному з яких витиснено ім'я автора та назву твору. Видавнича марка розміщена на титульному аркуші — це відома французька компанія Gauthier-Villars, що спеціалізувалася на виданні наукової та навчальної технічної літератури. На титулі зберігся власницький знак Миколи Михайловича (?) Кемецького — ймовірно, студента або викладача Київської політехніки.

Folkierski W. Zasady rachunku różniczkowego i całkowego: z zastosowaniami / W. Folkierski. — Paryż : Drukarnia braci Rouge, Dunon i Fresné, 1873. — XIII, 738 s.

Польське видання з інтегрального числення, надруковане в Парижі 1873 року. Має оригінальну тканинну палітурку зі сліпим тисненням з обох боків, проте корінець не зберігся. Видання належало студенту Київської політехніки Владиславу Залуському, про що свідчить наявна в ній печатка.

Значна частина іноземних видань надходила без оправи. Такі книги отримували палітурки вже в київських майстернях, і на їхніх корінцях проставлялися літери «Б.К.П.І.» (бібліотека Київського політехнічного інституту).

Nordwall E. Maschinenlehre, oder theoretisch-praktische Darstellung des Maschinenwesens bey Eisenberg-, Hütten- und Hammerwerken: aus dem Schwedischen mit Zusätzen und Berichtigungen von Johann Georg Ludwig Blumhof / Erich Nordwall. — Berlin : Fr. Theodor Lagarde, 1804. — XVIII, 19–201 s., 19 pl.

Європейське стародруковане видання, що є перекладом німецькою мовою праці шведського інженера, було видано в Берліні. Книгу подарував бібліотеці викладач університету І. Г. Рекашев. Палітурка виготовлена з мармурового паперу (обидві сторони) та коленкору (корінець). На корінці збереглося тиснення золотом фарбою, а також витиснені літери «Б.К.П.І.».

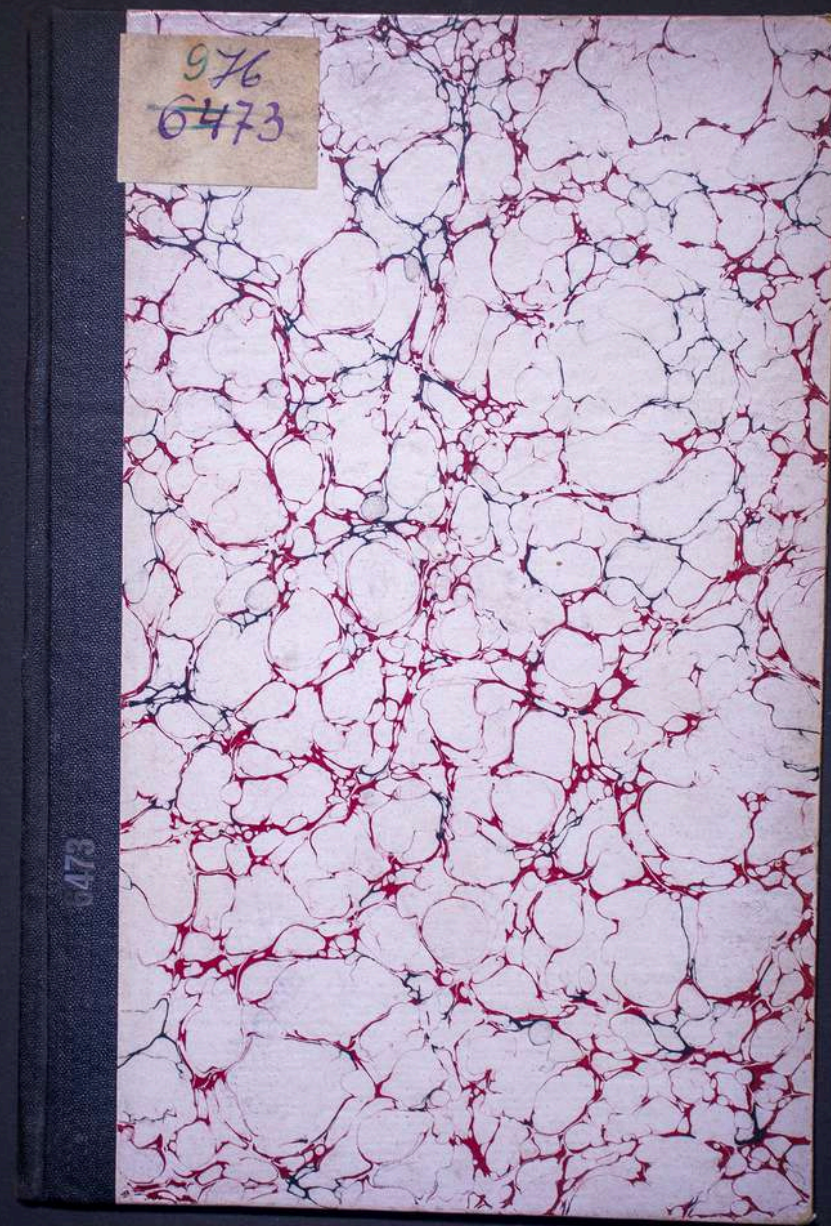
Титульний аркуш у сучасному розумінні — з назвою, прізвищем автора, інформацією про видавця — з'явився в XVI столітті. Приблизно тоді ж назву твору почали зазначати на обкладинці книги.

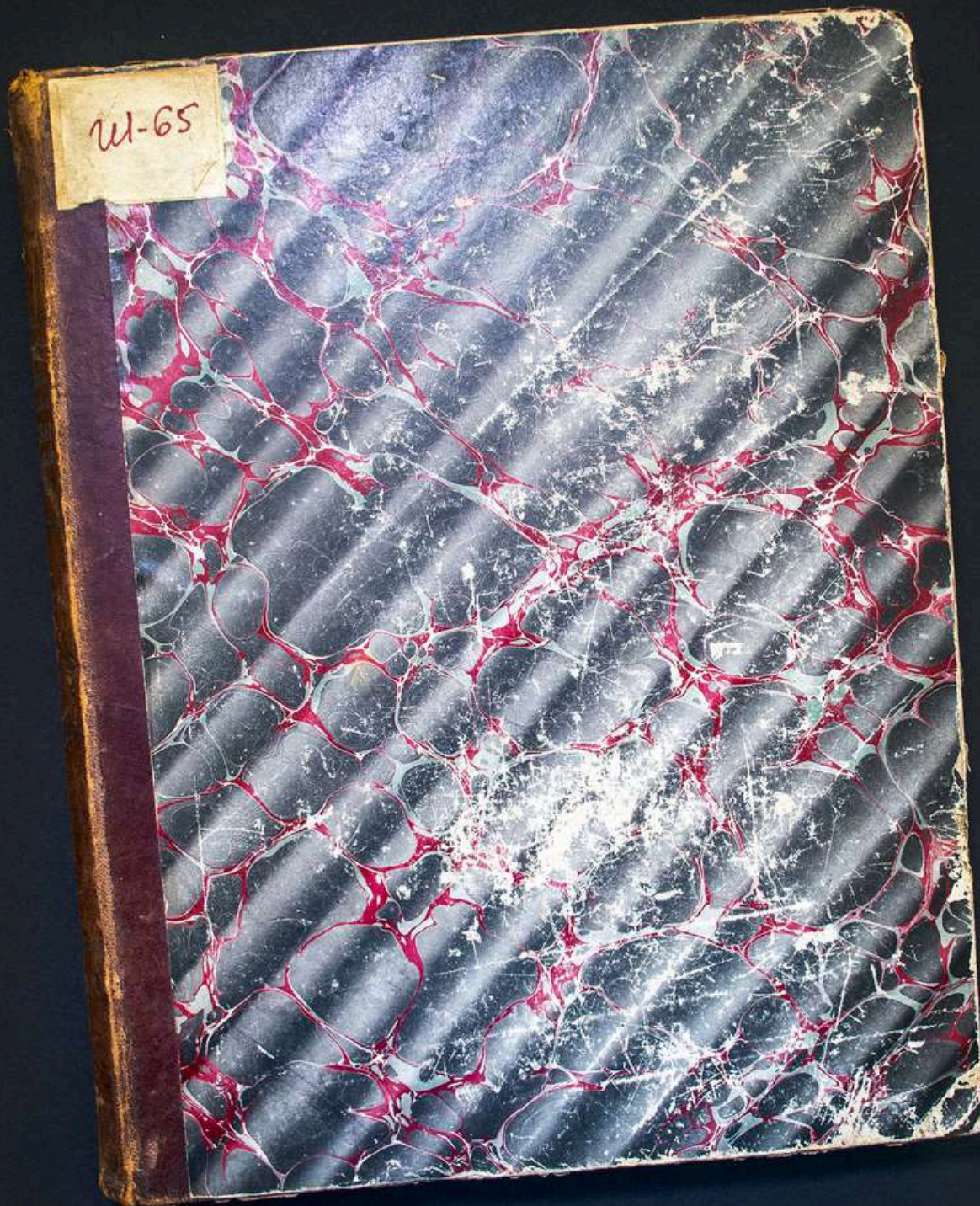
Бібліотека формувалася не лише шляхом планових придбань літератури, а й завдяки пожертвам окремих осіб, громадських і державних організацій, викладачів і студентів університету. Саме тому на багатьох виданнях збереглися печатки, екслібриси й суперекслібриси, власницькі й дарчі написи, які значно підвищують цінність цих бібліотечних примірників. Інколи позначки на книгах навіть допомагають відтворювати цілі бібліотечні зібрання, що колись були передані Київській політехніці.

Тутковский П. К геологии Луцкого уезда Волынской губернии / П. Тутковский. — Киев : Типо-литография Высочайше утвержденного Т-ва И. Н. Кушнareв и К., 1898. — 9 с.

Праця відомого вітчизняного вченого-геолога Павла Аполлоновича Тутковського (1858–1930) присвячена геології Волинської губернії — одного з регіонів України.

Палітурка видання традиційна для багатьох книжок бібліотеки: мармуровий папір на картоні з обох боків та коленкоровий корінець. На титульному аркуші є дарчий напис.

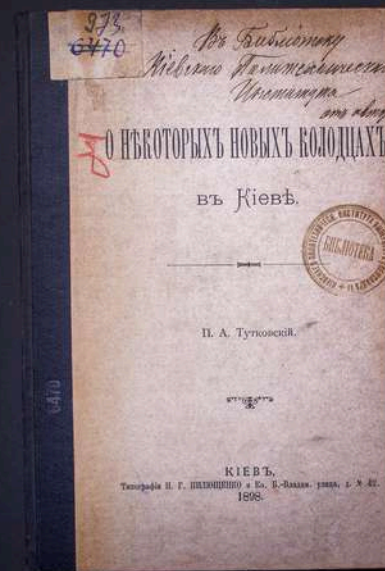
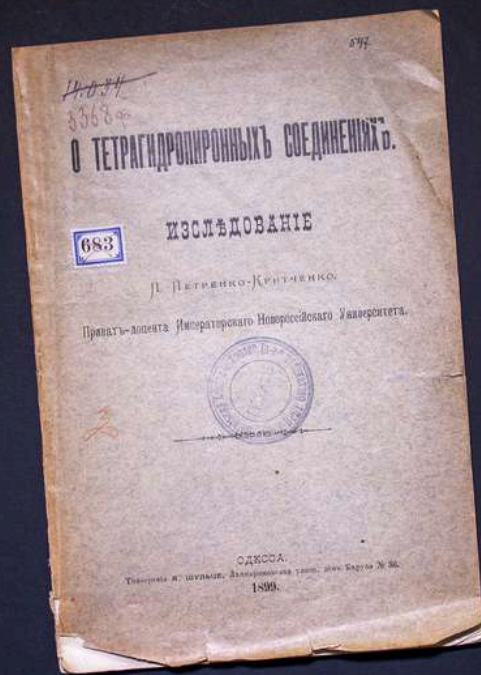
**Общество Юго-Западных железных дорог:
Организация и хозяйство службы подвижного
состава : [в 3 вып.]. — Киев : Тип.
и Литогр. Г. Г. Иванова, 1882. — (3 выпуски
в одной оправе).**

Видання належало Рафаїлу Миколайовичу Савельєву (1851–1903), викладачу геодезії Київської політехніки та інженеру-шляховику, про що свідчить печатка на титульному аркуші. Видання містить опис паровозних будівель та майстерень, зразки документації, норми й технічні умови тощо. Палітурка традиційно скромна: шкіряний корінець із тисненням і мармуровий папір з обох сторін.

Петренко-Критченко П. О тетрагидропиронных соединениях: исследование / П. Петренко-Критченко. — Одесса : Тип. А. Шульце, 1899. — 61 с.

Видання має просту паперову м'яку обкладинку, але його цінність підкреслює дарчий напис на титульній сторінці: «Многоуважаемому Василию Петровичу Ижевскому от автора».

Василь Петрович Іжевський (1863–1926) був видатним вітчизняним ученим-металургом, професором Київської політехніки, а також організатором та першим завідувачем кафедри металургії.

Тутковский П. А. О некоторых новых колодцах в Киеве / П. А. Тутковский. — Киев : Тип. Н. Г. Пилушченко, 1898. — 44 с.

Присвячене Києву видання пана Тутковського. Так само містить дарчий напис, але вже на обкладинці книги, яка повторює титульний аркуш з усіма вихідними даними. Такий підхід був досить поширеним у видавничій практиці кінця XIX — початку XX століття. Інвентарний номер бібліотеки витиснений на корінці.

Київська політехніка мала не лише основну бібліотеку. Кожна кафедра, лабораторія та спеціальний кабінет формували власні книжкові зібрання, щоб полегшити студентам освітній процес. На корінцях таких видань також ставилися спеціальні позначки, як-от літери «Л.Т.О.В.» (лабораторія технології органічних речовин) або «Б.Х.К.» (бібліотека хімічного гуртка). Згодом ці колекції поповнили головний фонд університетської бібліотеки, ставши важливим джерелом інформації про діяльність підрозділів закладу освіти.

Guttman O. Handbuch der sprengarbeit / Oscar Guttman. — Braunschweig : Vieweg und Sohn, 1892. — XI, 98 p.

Фундаментальна праця австрійсько-британського інженера-хіміка Оскара Гуттманна, одного з провідних експертів свого часу в галузі промислових вибухових технологій.

Книга є детальним посібником із технології вибухових робіт, містить 136 ілюстрацій, що робить її важливим джерелом інформації для таких галузей, як гірнича справа, будівництво тунелів та хімічна промисловість.

**Механическая теория тепла: записки / издав студ.
Масенко Н. А. — Киев : Литограф. Л. Г. Даниловой, 1887. —
158 с. — Вид. рукоп., літографоване.**

Видання, ймовірно, надруковане коштом студента Київського університету Св. Володимира. Згодом належало іншій особі й потрапило до бібліотеки Хімічного гуртка Київської політехніки. Книга є частиною колекції літографованих видань, що охоплює навчальні й практичні посібники. Палітурка виконана з мармурового паперу зі шкіряним корінцем. Має власницький напис і печатку «Н. Коровицкий, Киев, 1887», печатку «Библиотека Химического кружка имени М. И. Коновалова».

Власні бібліотеки збирали й громадські об'єднання, що діяли в університеті. Так, наприклад, одна з найбільших бібліотек належала Хімічному гуртку ім. М. І. Коновалова. Більшість цих видань тепер зберігається у фонді науково-технічної літератури. На них також є позначки у вигляді печаток або дарчих написів.

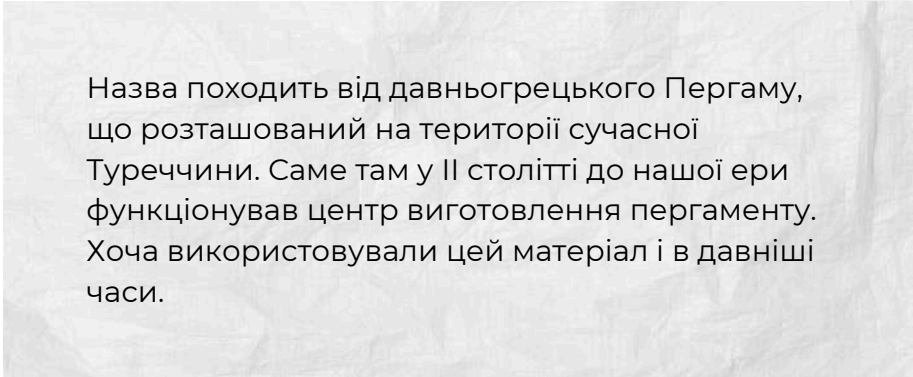
З ЯКИХ МАТЕРІАЛІВ ВИГОТОВЛЯЛИ БІБЛІОТЕЧНІ ПАЛІТУРКИ

Протягом століть для книжкових оправ використовували різні природні матеріали: шкіру тварин, тканину й коленкор (різновид тканини), папір і картон.

ПЕРГАМЕНТ

Одним із найстаріших матеріалів був пергамент — спеціально оброблена шкіра (овеча, теляча, козяча), під яку для міцності підкладали картон або дерев'яні дошки. Його зазвичай застосовували для книг щоденного використання (релігійного змісту) та наукових трактатів.

Найбільше видань у пергаментних палітурках збереглося з XVII–XVIII століть.

Назва походить від давньогрецького Пергаму, що розташований на території сучасної Туреччини. Саме там у II столітті до нашої ери функціонував центр виготовлення пергаменту. Хоча використовували цей матеріал і в давніші часи.

Boerhaave H. Elementa chemiae, quae anniversario labore docuit, in publicis, privatisque scholis / Hermannus Boerhaave. — Lugduni Batavorum : Sumtibus Joannis Rudolphi Imhof, 1732.

T. 1: Qui continet historiam et artis theoriam. Cum tabulis aeneis. Cum privilegiis Caesareo, Polonico & Saxonico. — 1732. — [10], 895, 52 s., il.

T. 2: Qui continet operationes chemicas. Cum privilegiis caesareo, polonico & saxonico. — 1732. — [6], 538, [45] s., il.

У бібліотеці зберігається лише одне видання в пергаментній оправі, яке водночас є і найстарішим — «Основи хімії» Германа Бургаве, надруковане 1732 року в місті Лейдені (Нідерланди). Єдиними елементами оздоблення палітурки є шкіряна наліпка на корінці з прізвищем та ім'ям автора й назвою твору, а також обрізи, вкриті червоною фарбою (обрізи фарбували, щоб уберегти їх від розтріпування). Загалом для пергаментних оправ характерна відсутність декору, за винятком поодиноких витиснених віньеток. У нашому примірнику зберігся власницький напис «Planek1774» на форзаці, зроблений чорнилом.

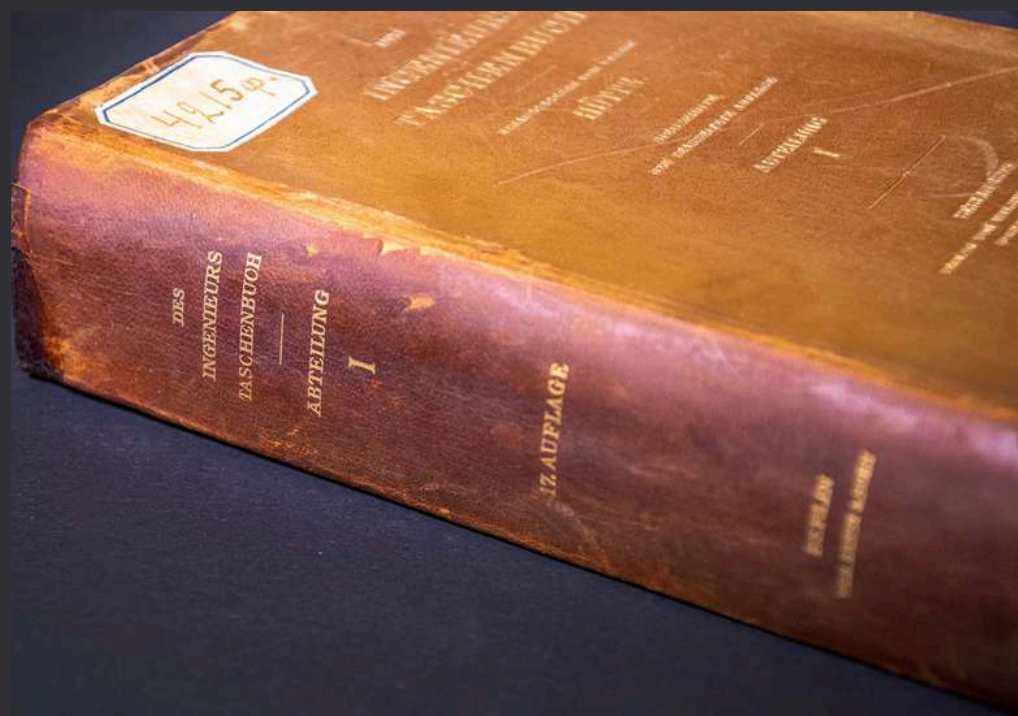
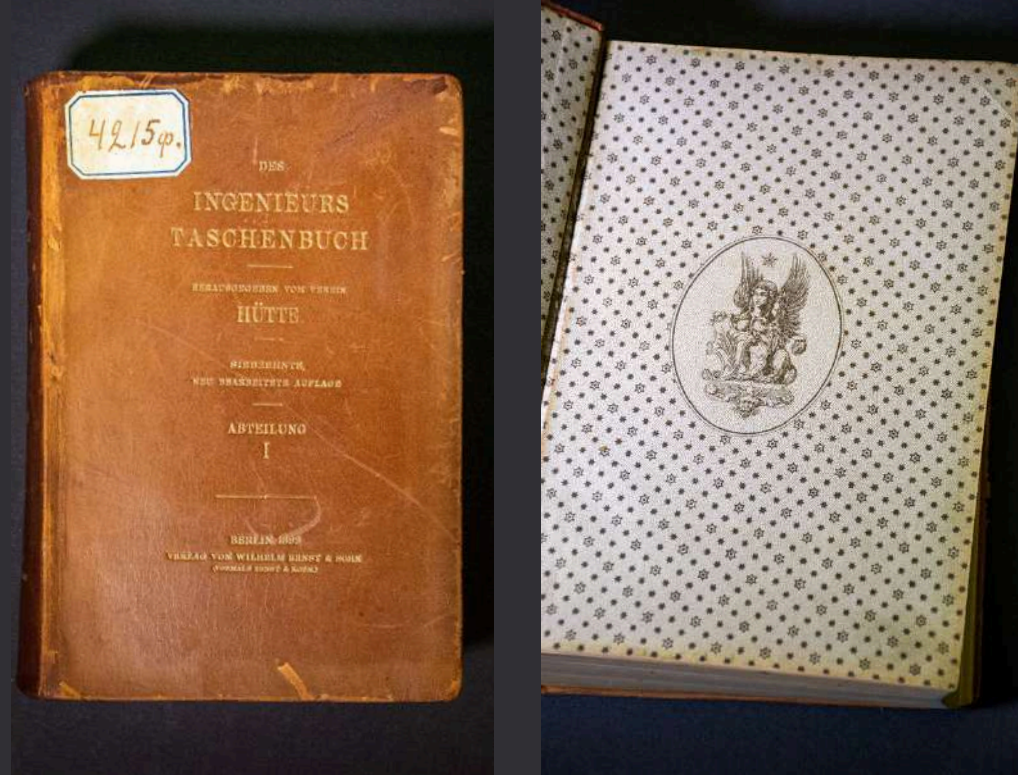
ШКІРА

Наступними за популярністю після пергаменту стали суцільношкіряні оправи — коли обидві сторони палітурки та корінець виготовляли з цілого шматка шкіри. У фонді рідкісних та цінних документів таких видань украй мало, і не всі вони збереглися в гарному стані, адже для зменшення вартості для палітурки обирали дешевий матеріал низької якості. Відповідно, ступінь збереженості оправ невисокий: першими завжди страждають корінці й кутики. Такі палітурки прикрашали тисненням у вигляді рамки з геометричними й рослинними орнаментами.

Des Ingenieurs Taschenbuch / herausgegeben vom Verein "Die Hütte". — Berlin : Ernst & Sohn, 1892. — XV, 728 s. : über 1000 abb., 1 taf.

«Настільна книга інженера» у двох томах — німецьке видання кінця XIX століття, опрацьоване в коричневого кольору шкіру із золотим тисненням назви твору на верхній стороні палітурки.

На титульному аркуші є автограф власника: нерозбірливий підпис червоним чорнилом.

Маяки и знаки Средиземного моря с кратким описанием главных аппаратов, употребляемых ныне для освещения маяков вообще / [Черноморское Гидрографическое Депо]. — Николаев : Тип. Черноморского Гидрографического Депо, 1854. — XI, 98, XII с. : ил., 9 л. вкл.

Одне з рідкісних вітчизняних видань XIX століття в оригінальній палітурці — з потертостями, але без пошкоджень. На верхній стороні палітурки коричневого кольору способом тиснення нанесено назву твору золотою фарбою, що вже зовсім потьмяніла. По периметру палітурки сліпим тисненням (без кольорів) зроблено просту рамку.

У XVII–XVIII століттях більше уваги приділялося шкіряній оправі з додаванням синього й червоного кольорів. Проте, поступово частіше застосовувався мармуровий папір для зниження витрат і покращення естетичного вигляду.

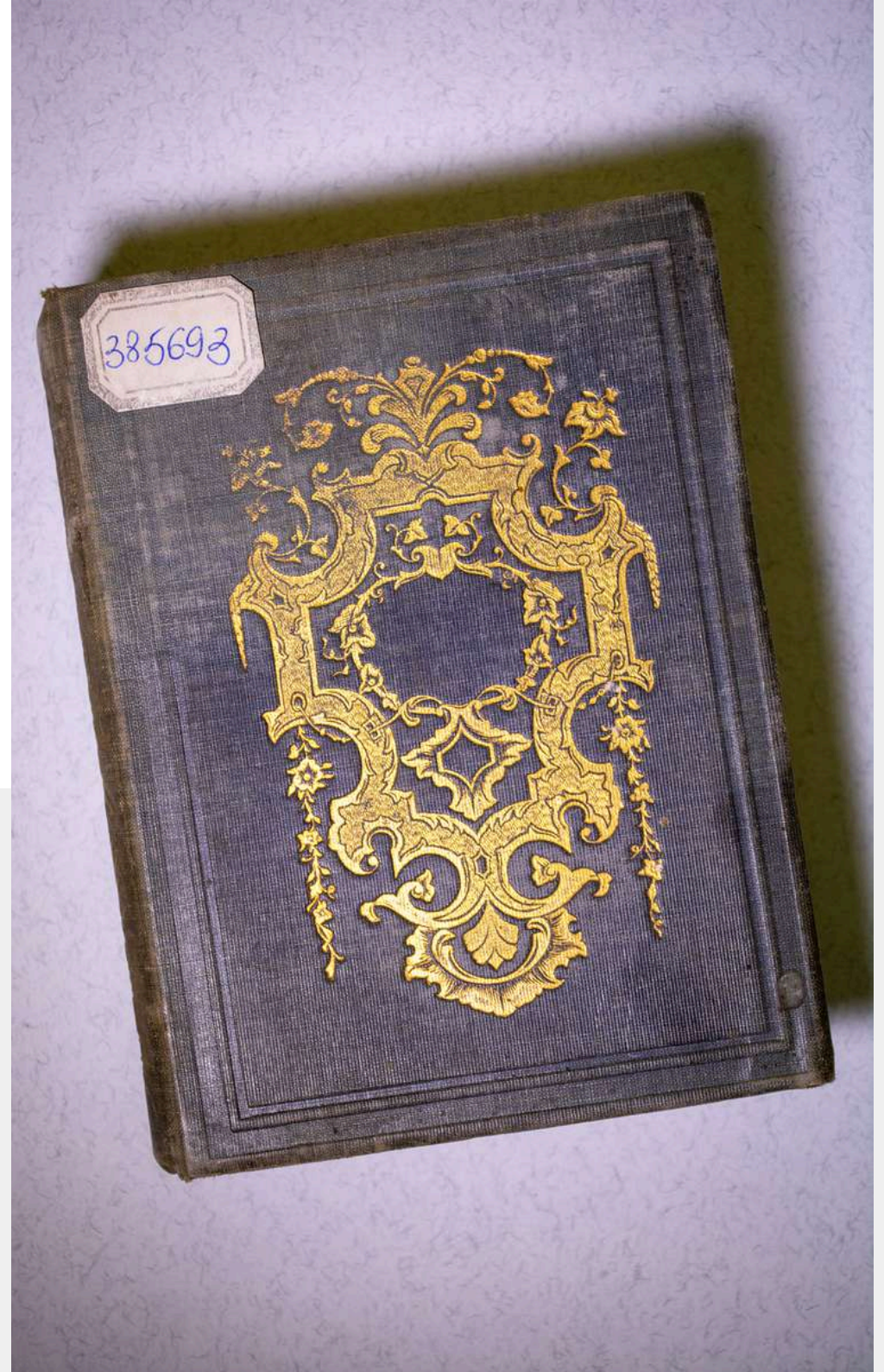
ТКАНИНА

Чимало книг у бібліотечному фонді мають палітурки з тканини. Це найдешевший матеріал, що активно використовувався з початку XIX століття — переважно бавовна, рідше — шовк. З 1840 року почали виготовляти спеціальну тканину для палітурок, яку обробляли в особливий спосіб, щоб вона нагадувала шкіру, зокрема сап'ян.

Є різні варіанти використання: палітурка повністю з тканини або комбінована з іншими матеріалами. Тканина давала й ширший спектр можливостей для декорування. Оздоблення палітурок варіювалося залежно від призначення книги.

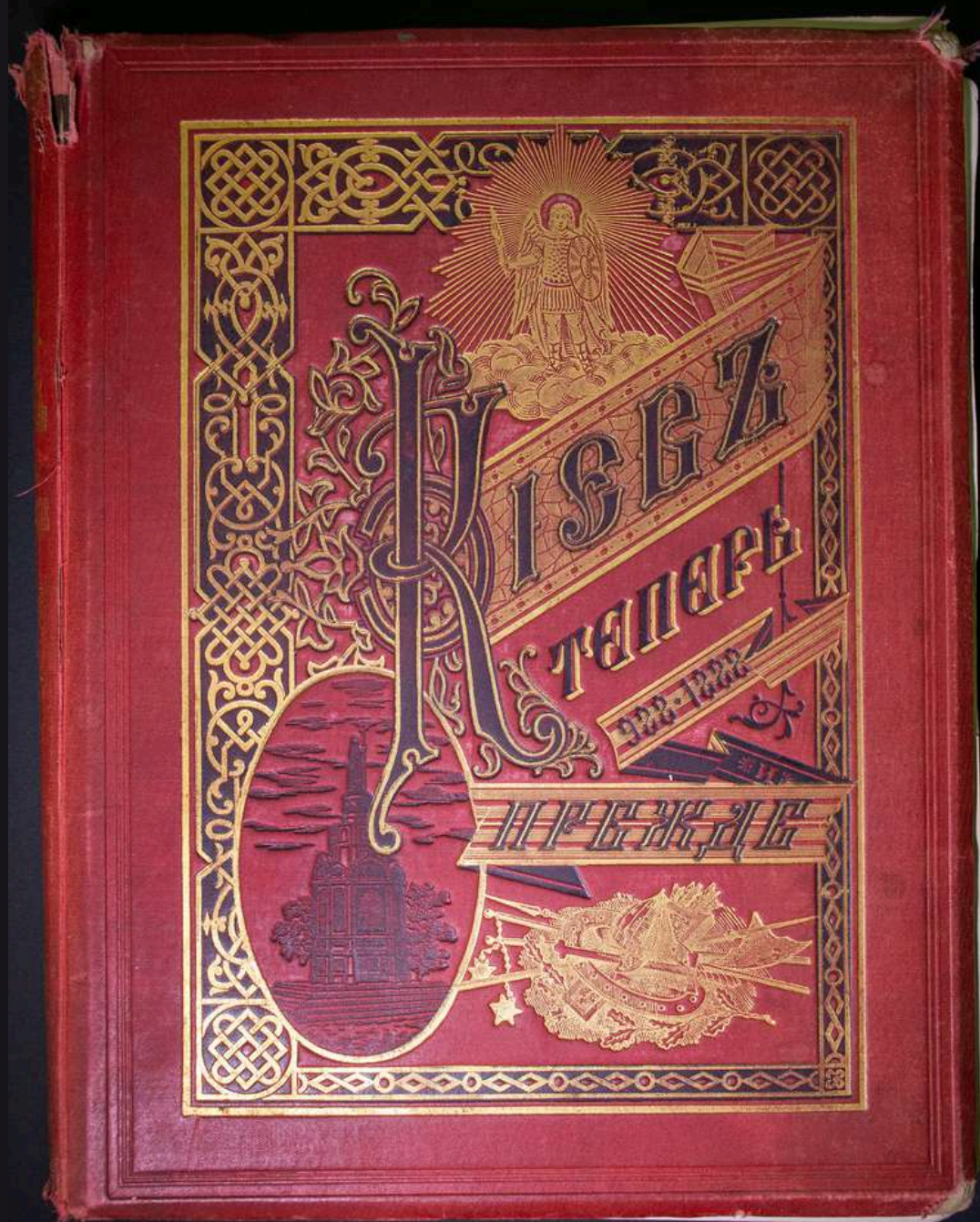
Lessing G. E. G. E. Lessing's Gesammelte Werke / Gotthold Ephraim Lessing. — Leipzig : Verlag von G. J. Goschen, 1841.

Тритомне видання праць німецького вченого-філософа Г. Е. Лессінга, надруковане в Лейпцигу 1841 року. Книга є частиною бібліотечної колекції «Стародруки», що охоплює документи до 1850 року. Видання має суцільнотканинну палітурку темного кольору з витисненими золотою фарбою геометричними та рослинними елементами на верхній стороні. Корінець також прикрашений золотим тисненням, а зрізи вкриті золотом.

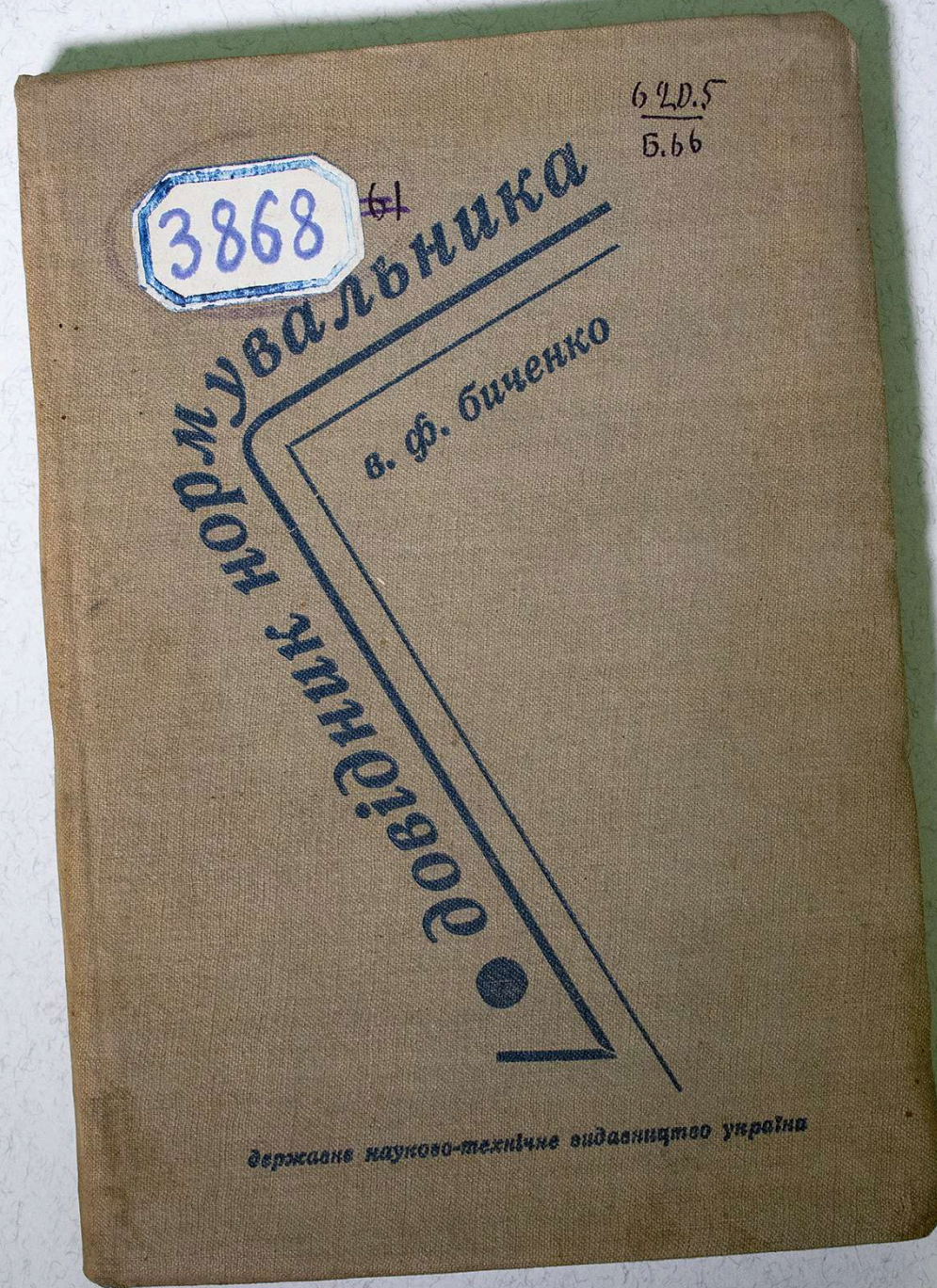
Київ тепер і прежде / сост. инспектор классов Киевского института благородных девиц М. М. Захарченко; издал содержатель парового Лито-Типогр. заведения С. В. Кульженко. — Киев : Паровое Лито-Типогр. заведение С. В. Кульженко, 1888. — 290 с., XI, [40] л. ил.

Великоформатне художньо-мистецьке видання 1888 року — один із перших путівників по Києву, — надруковане відомим київським видавцем С. В. Кульженком. Палітурка виготовлена з тканини темно-червоного кольору, верхню сторону пишно оздоблено: чорне із золотом тиснення у вигляді давньоруських орнаментів, архітектурних споруд, атрибутів військової звитяги та зображенням архангела Михаїла — покровителя міста Києва. Це чудовий приклад декорування книг кінця XIX століття, та й привід до її видання був серйозний — 900-річчя хрещення Русі. На жаль, в книзі не збереглися оригінальні форзаци, проте наявні всі ілюстрації з унікальними фотографіями Києва другої половини XIX століття.

Биченко В. Ф. Довідник нормувальника / В. Ф. Биченко. — Харків ; Київ : ДНТБУ, 1933. — 182 с., 3 табл. : іл.

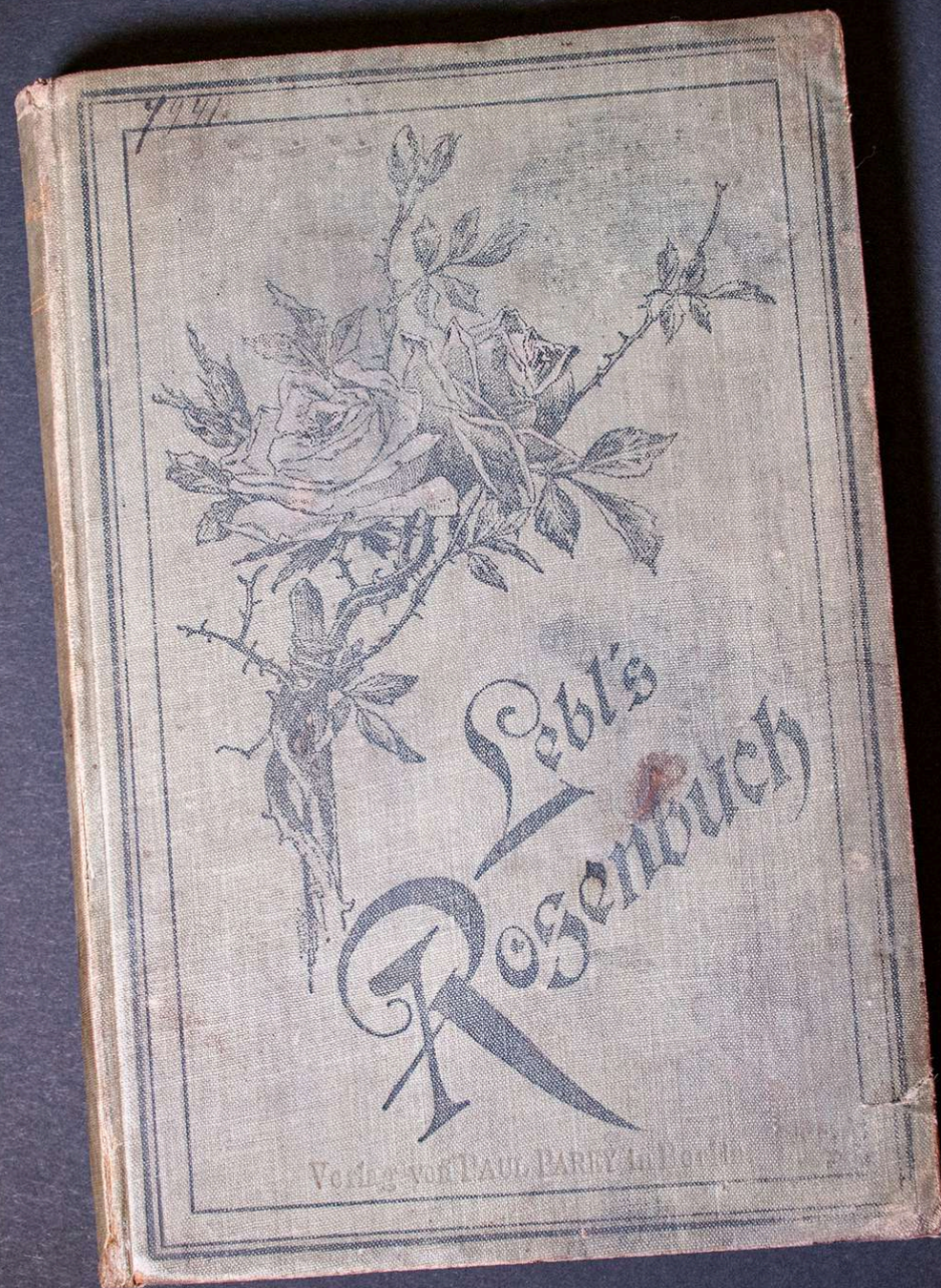
Один із рідкісних прикладів українськомовної технічної літератури 1920–1930-х років — «Довідник нормувальника» В. Ф. Биченка, виданий у Харкові 1933 року. Суворі проста тканина сірого кольору на палітурці має тиснення назви твору та прізвище автора. Така палітурка є типовою для першої половини ХХ століття, коли увага приділялася переважно змісту книги. Проте в оформленні верхньої сторони обкладинки проглядають риси конструктивізму — популярного в той період художнього стилю.

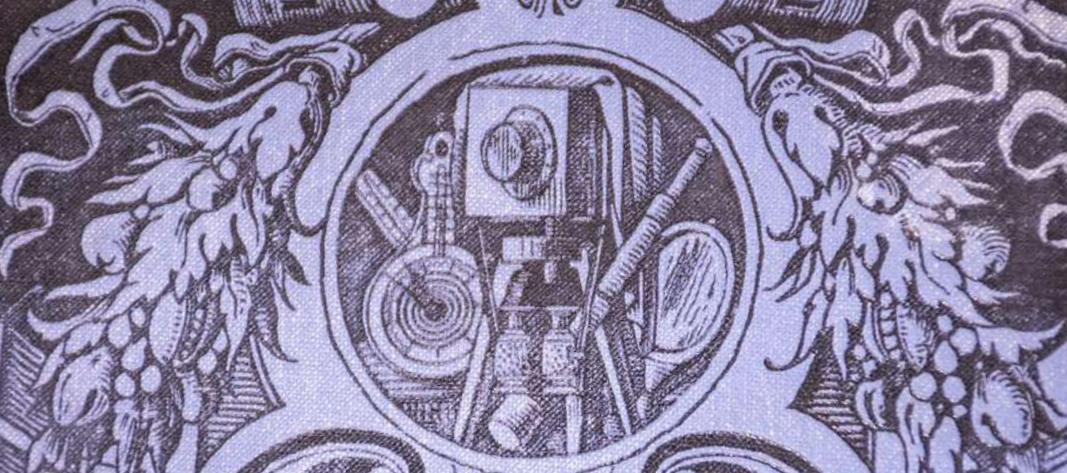

Lebl M. Lebl's Rosenbuch. Anleitung zur erfolgreichen Anzucht und Pflege der Rosen im freien Lande und unter Glas für Gartner und Rosenfreunde / M. Lebl. — Berlin : Verlag von Poul Parey, 1895. — X, 348 s., mit 106 abb.

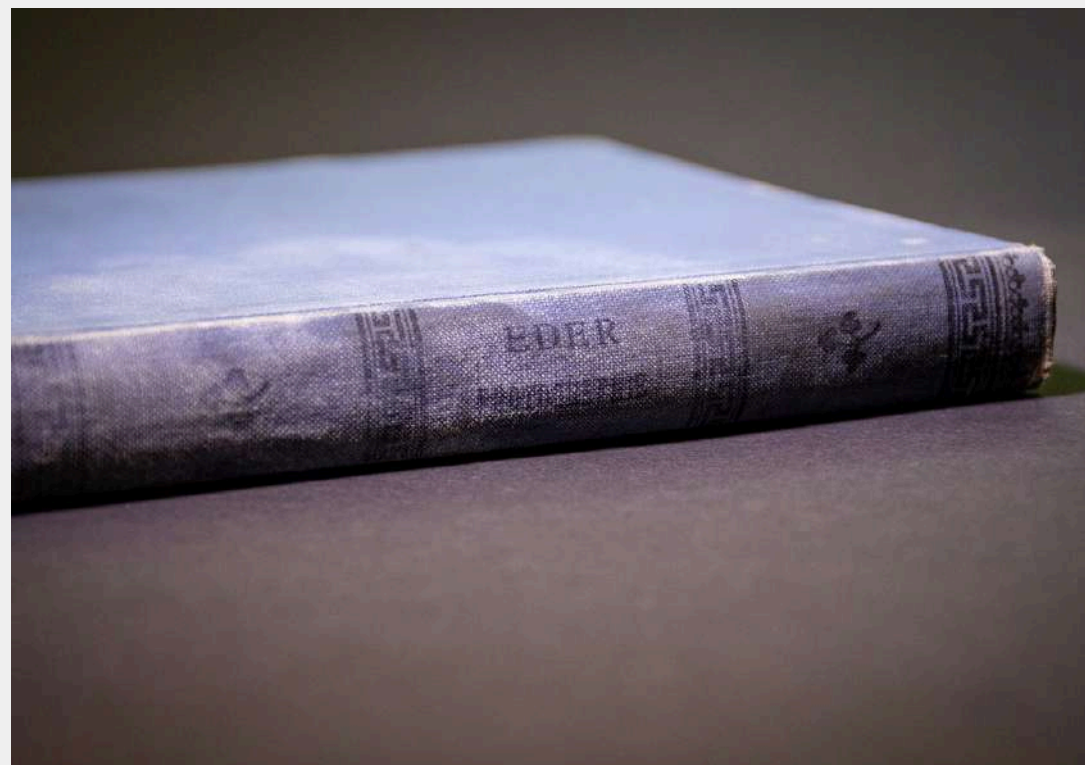
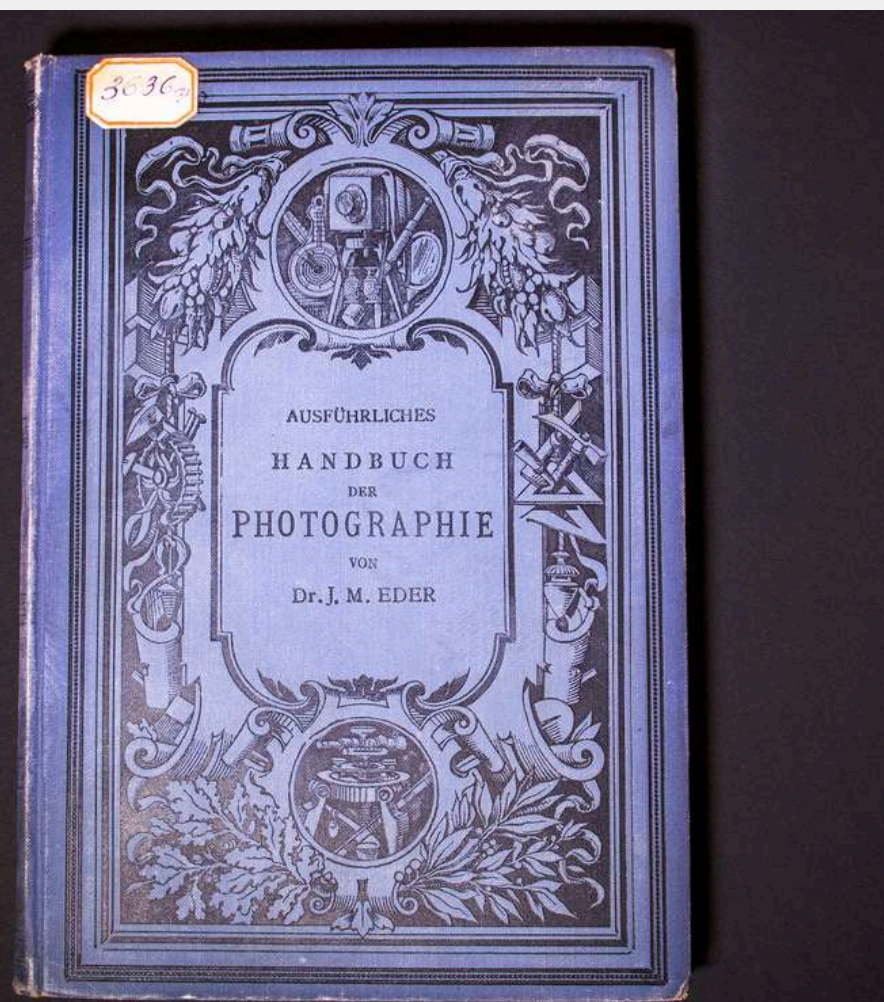
Німецькомовне видання в палітурці із сірої тканини з малюнком і назвою твору на верхній стороні. Книга, видана в Берліні 1895 року, призначена для поціновувачів троянд.

Eder J. M. Ausführliches Handbuch der Photographie / Josef Maria Eder. — Halle : Knapp Wilhelm, 1891–1899 — Bd., Heft. — Bd. 1, Heft 2 : Die Chemischen Wirkungen des Lichtes (photochemie), Spectralphotographie, die photographie im zusammenhand mit klimatischen verhältnissen und die Actinometrie. — 1891. — VIII, S. 148–447 : abb.

П'ятитомний довідник для тих, хто вивчає фотографію, виданий у Німеччині в 1891–1899 роках. Яскравий приклад оформлення верхньої сторони палітурки з використанням тиснення малюнків: у центрі — назва твору й прізвище автора, в медальйонах і навколо — різноманітні інструменти та прилади для фотографування й не лише, вплетені в рослинний орнамент.

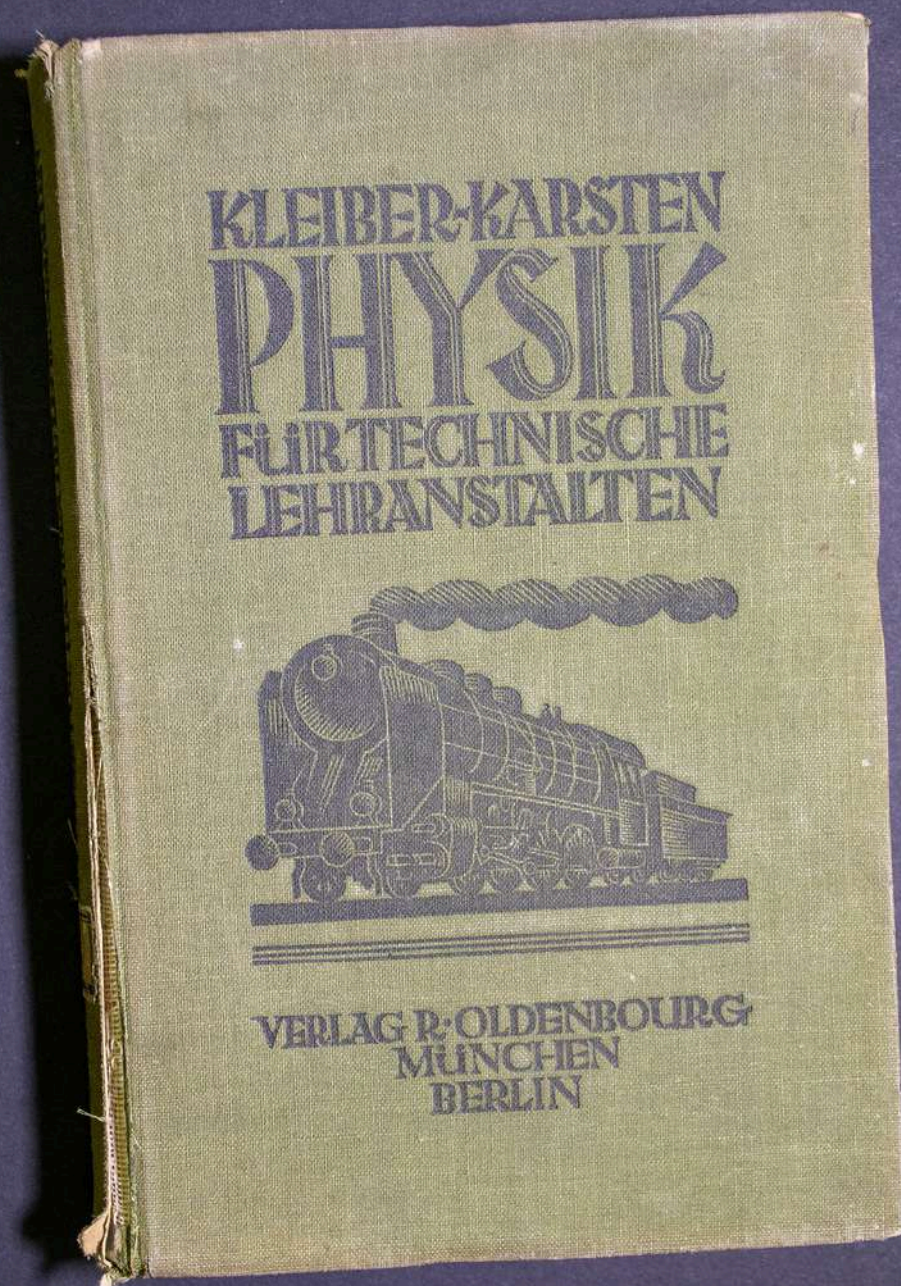
Із 1840 року дедалі більшого поширення набули ілюстрації, витиснені на тканинних палітурках, часто із застосуванням золотої фарби. Їх використовували, щоб привернути увагу до змісту видання. Назву твору переважно зазначали в центрі композиції на верхній стороні палітурки. До кінця XIX століття шкіра поступилася місцем тканині, а книги обшивали лише тканиною.

На початку XX століття для оформлення навчальних видань — підручників, курсів лекцій, методичних матеріалів — використовували дешеву просту тканину темних кольорів у поєднанні з картоном або коленкором. Такі книги переходили з рук у руки, ними користувалися кілька поколінь студентів, і на багатьох збереглися власницькі написи.

Lehrbuch der Physik für technische Lehranstalten sowie zum Selbststudium / bearbeitet von Johann Kleiber und B. Karsten. — München ; Berlin : R. Oldenbourg, 1938. — X, 490 s., mit 792 abb.

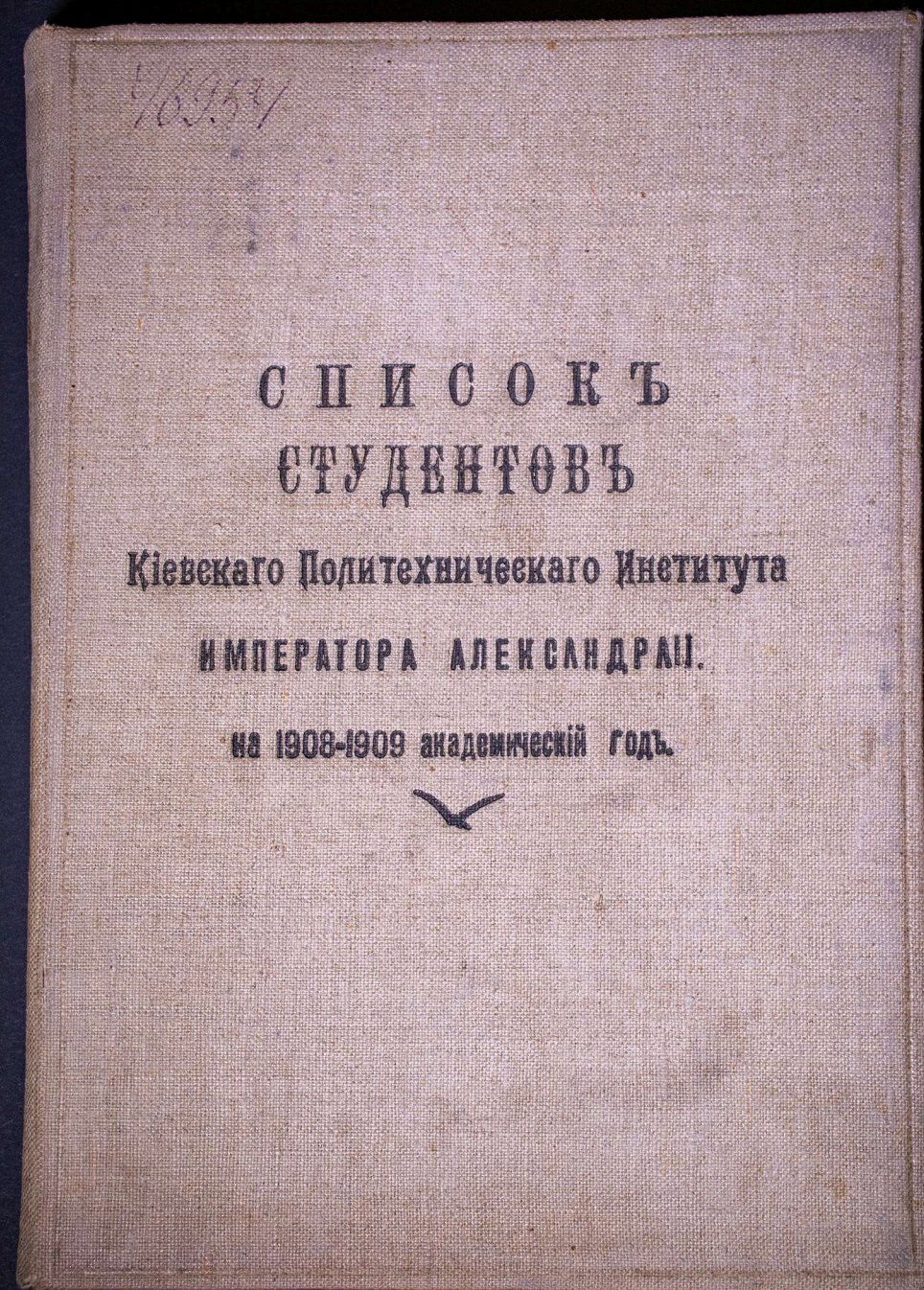
Німецькомовне видання кінця 1930-х років — підручник із фізики, призначений для технікумів і самостійного навчання. Це вже двадцять друге видання, що свідчить про його високу якість і популярність.

Палітурка виконана з досить грубої темної тканини, містить витиснені імена авторів, назву книги та детальне зображення паротяга. Подібні ілюстрації були надзвичайно популярними в 1920–30-х роках, коли в мистецтві й дизайні — зокрема промислового та індустріального — домінував стиль ар-деко.

Киевский политехнический институт императора Александра II. Список студентов Киевского Политехнического Института Императора Александра II. На 1908-1909 академический год / [Киевский Политехнический Институт Императора Александра II]. — Киев : Тип. С. В. Кульженко, 1908. — 282 с.

Видання є чудовим прикладом того, як оформлювалися історичні документи Київської політехніки — списки студентів та особового складу, щорічні звіти про діяльність закладу. Книга має палітурку з цупкої сірої тканини. На верхній стороні обкладинки витіснено назву, що додає виданню автентичного вигляду.

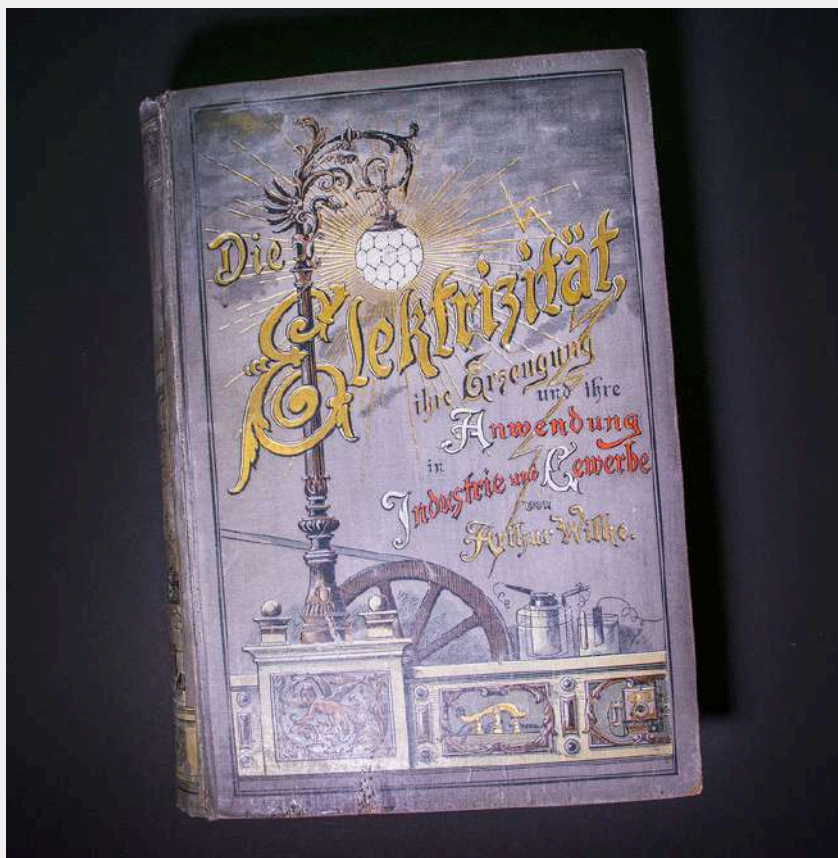
Киевский политехнический институт
императора Александра II. Личный состав
Киевского Политехнического Института
Императора Александра II. На 1910 год /
[Киевский Политехнический Институт
Императора Александра II]. — Киев :
Тип. С. В. Кульженко, 1910. — 37 с.

Цей примірник видання «Особовий склад КПІ на 1910 рік» демонструє інший варіант палітурки, виконаної з дорожчої, якіснішої тканини. Обкладинка сіро-зеленого кольору прикрашена тисненням назви документа чорною фарбою.

Із 1820 року друкарні почали випускати книги в палітурках. За допомогою преси їм вдавалося створювати рельєфні текстури з простими геометричними візерунками в монохромному виконанні. Тиснення використовували, зокрема, для імітації текстури шкіри.

КОЛЕНКОР

У першій чверті XIX століття у Великій Британії почали використовувати коленкор для палітурних робіт, а після 1840 року він набув популярності по всій Європі. Для міцності цей матеріал обробляли крохмалем або клеєм і поєднували зі шкірою, папером, тканиною. Перевагою коленкору була можливість оправляти видання великого формату та застосовувати різноманітні способи декорування.

Wilke A. Die Elektrizität ihre Erzeugung und ihre Anwendung in Industrie und Gewerbe / Arthur Wilke. — Leipzig : Otto Spamer, 1899. — VII, 639 s.

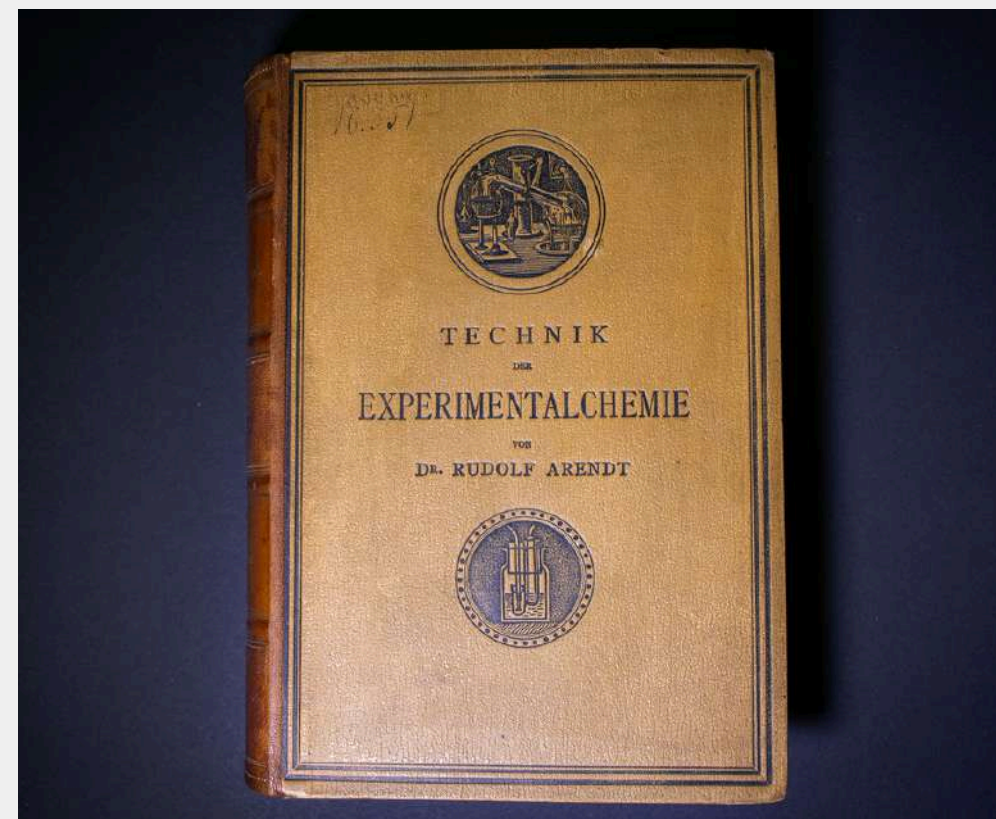
Присвячене електриці видання 1899 року має палітурку й корінець з коленкору, прикрашені золотим тисненням і малюнками. Оправа оздоблена численними зображеннями, пов'язаними з тематикою книги. Текст надруковано готичним шрифтом, що був поширений у німецькомовних країнах і використовувався до 1930-х років.

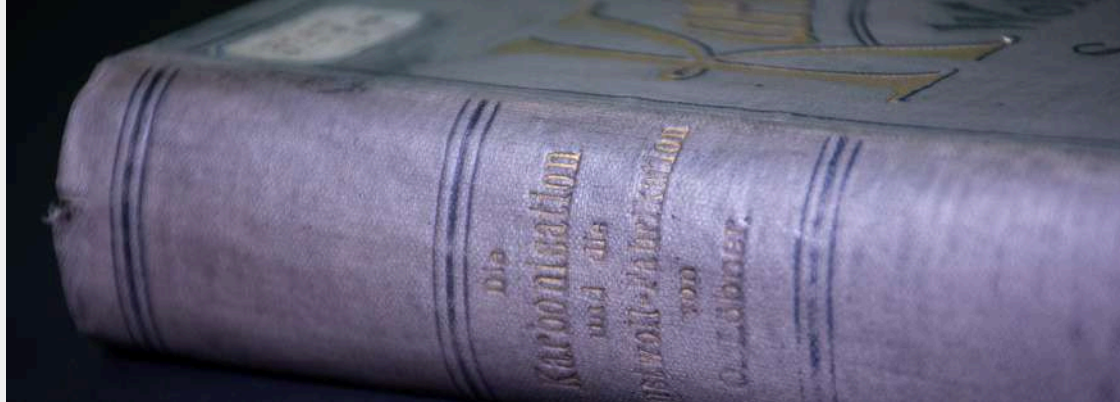

Arendt R. Technik der experimentalchemie. Anleitung zur ausführung chemischer experimente. Für lehrer und studierende, sowie zum selbstunterricht / Rudolf Arendt. — Hamburg ; Leipzig : Leopold Voss, 1900. — XXXVI, 821 s., 1 tafl. : abb.

Книга, присвячена експериментальній хімії, видана 1900 року німецькою мовою. Обидві сторони палітурки виконані з коленкору, корінець — шкіряний із золотим тисненням. На верхній стороні оправи — чорне тиснення із зображеннями хімічних інструментів та обладнання для дослідів. На сторінках збереглася печатка лабораторії неорганічної хімії хімічного відділення — однієї з найстаріших лабораторій Київської політехніки.

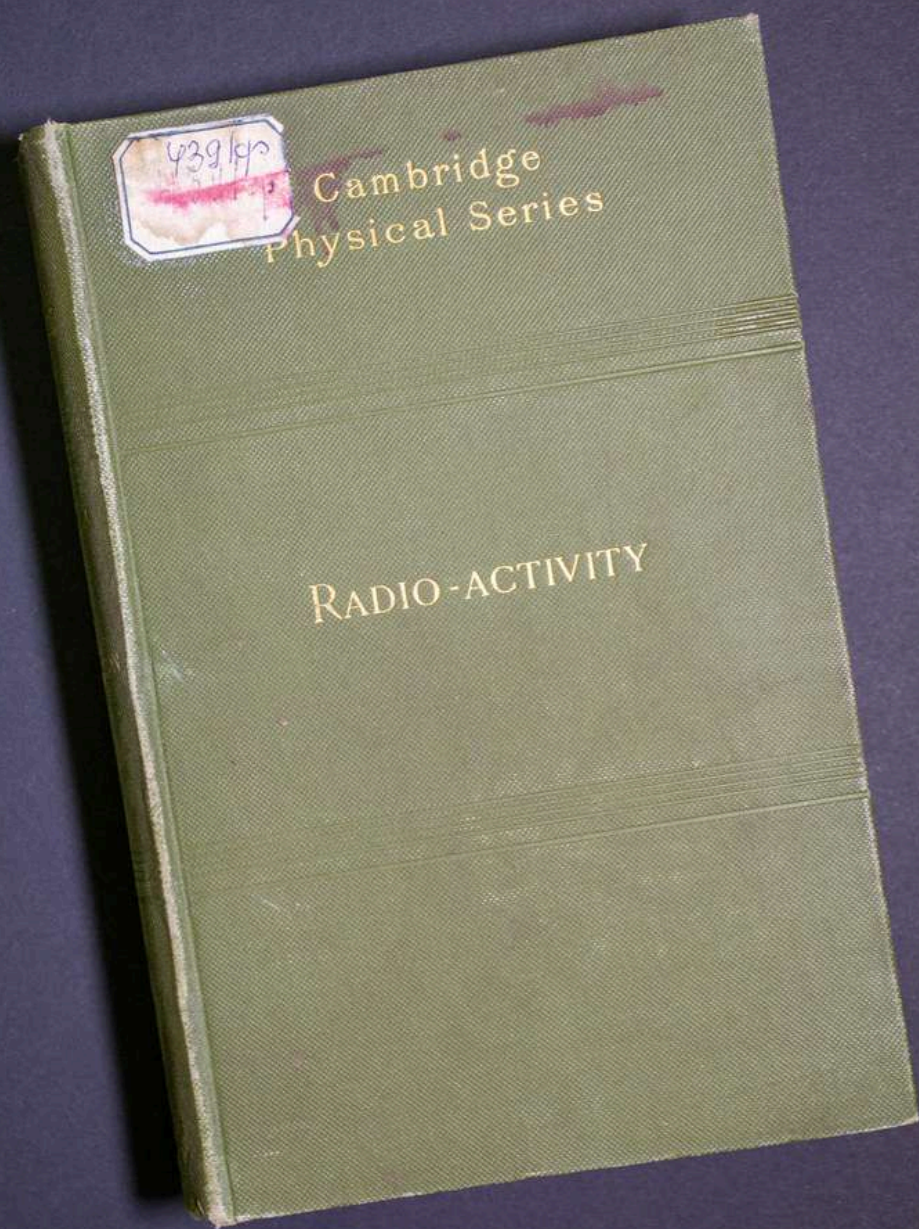
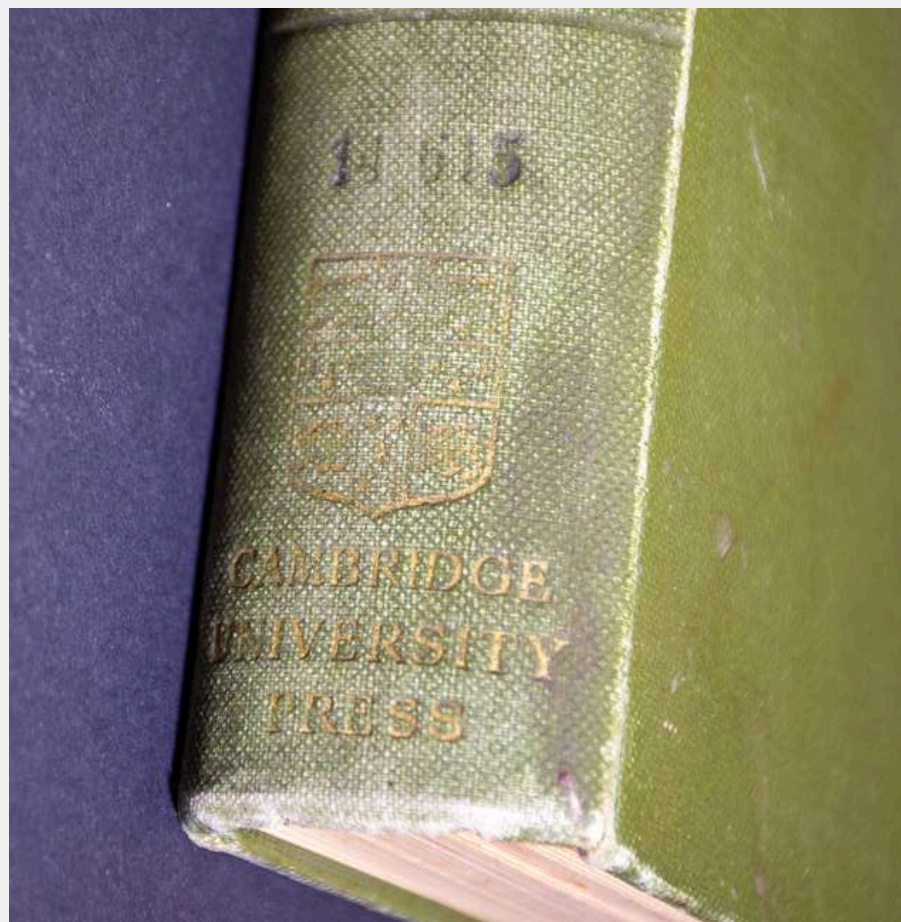
Lobner O. Die karbonisation der Wolle, Gewebe, Lumpen etc. und die Kunstwoll-Fabrikation. Entstehung und Entwicklung des Karbonisations-Prozesses und der Kunstwoll-Fabrikation : Mit vielen Holzschnitten / herausgegeben von Otto Lobner. — Grünberg : Friedr. Weiß Nachf. verlag, 1890. — 460 s.

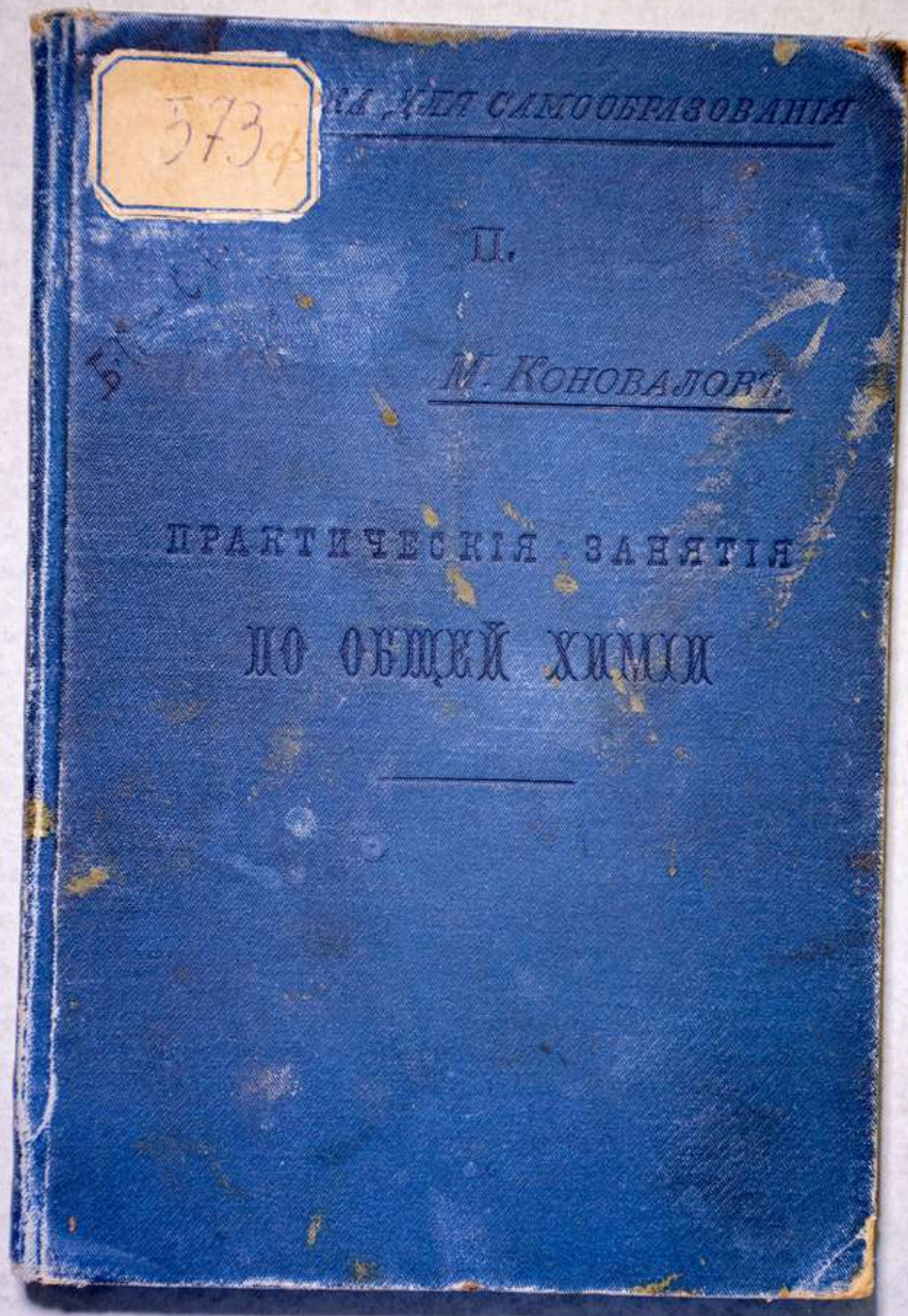
Коленкорова палітурка німецького видання 1890 року. Назва твору та прізвище автора витиснені чорною і золотою фарбами на сірому тлі. На обрізах — мармуровий малюнок. Книга по черзі належала бібліотеці Київського політехнічного інституту, у 1930-х роках — Київського хіміко-технологічного інституту, організованого на базі хімічного відділення Київської політехніки (проіснував окремо чотири роки й став частиною Київського індустріального інституту) — про це свідчать печатки на титульному аркуші.

Rutherford E. Radio-activity / Ernest Rutherford. — Cambridge : University Press, 1905. — 580 p. : ill. — (Cambridge Physical Series).

Праця видатного вченого-фізика Ернеста Резерфорда, лауреата Нобелівської премії з хімії 1908 року, якого вважають «батьком» ядерної фізики. Видання, присвячене дослідженню радіоактивності, вийшло в університетському видавництві Кембриджа. Книга має оригінальну суцільноколенкову палітурку зі стриманим декором.

Коновалов М. И. Практические занятия по общей химии / Михаил Иванович Коновалов ; сост. по Рамсэю, с измен. и доп. — Москва : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1906. — XXIII, 98 с. : ил.

Праця М. І. Коновалова із серії «Бібліотека для самоосвіти» має суцільноколенкорovu палітурку з тисненням з обох сторін. На задній стороні — видавничий знак у вигляді чайника.

На початку XIX століття стався своєрідний переворот: видавництва дедалі більше уваги звертали на випуск світських видань. Саме тоді також стало модним дарувати книги.

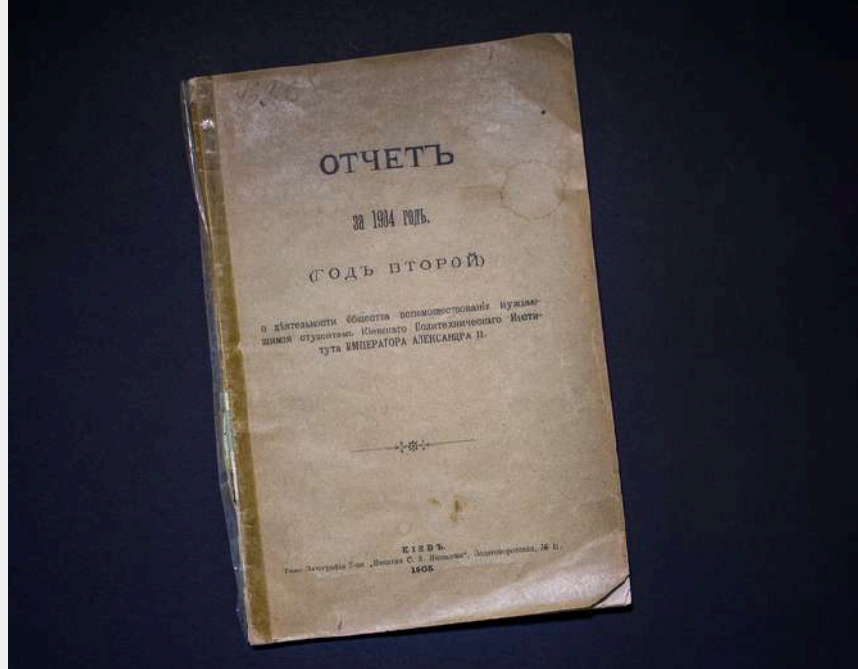
ПАПІР. КАРТОН

На початку XX століття дедалі більшої популярності набули м'які обкладинки. Вони були значно дешевшими й виготовлялися з паперу або картону. Їхня перевага — доступна ціна завдяки декоруванню без використання золотої фарби. Хоча способи оздоблення залишалися тими самими, що й для інших матеріалів: тиснення, малюнки, хромолітографія, наклейки. Часто, навіть у виданнях науково-технічного спрямування, трапляються елементи стилю модерн і ар-деко. Сьогодні такі книги мають значну художню цінність.

Бродський А. Що треба знати машиністові електричних заводів / А. Бродський. — Харків ; Дніпропетровськ : Український робітник, 1931. — 98 с. : іл. — Виробничо-технічна бібліотека робітника. Серія металіста.

Видання, що входить до колекції українськомовних технічних видань 1920–30-х років, призначене для працівників виробничих підприємств, де використовувалися електричні вантажопідйомні механізми. Книга має паперову обкладинку, на якій розміщено прізвище автора, назву твору та серії, а також фотографію. Стриманий декор, виконаний у жовтих, чорних і білих кольорах, поєднує елементи конструктивізму з тематичним зображенням. Це оформлення чудово демонструє стилістику науково-технічних видань того періоду.

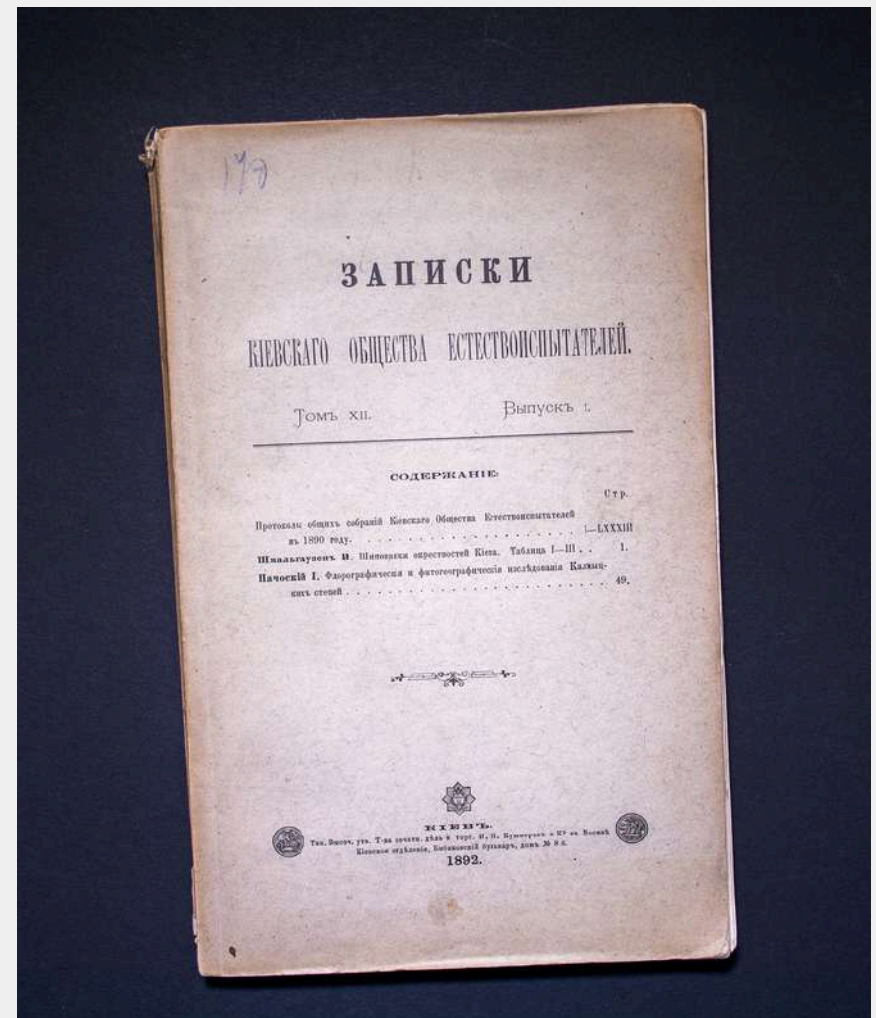

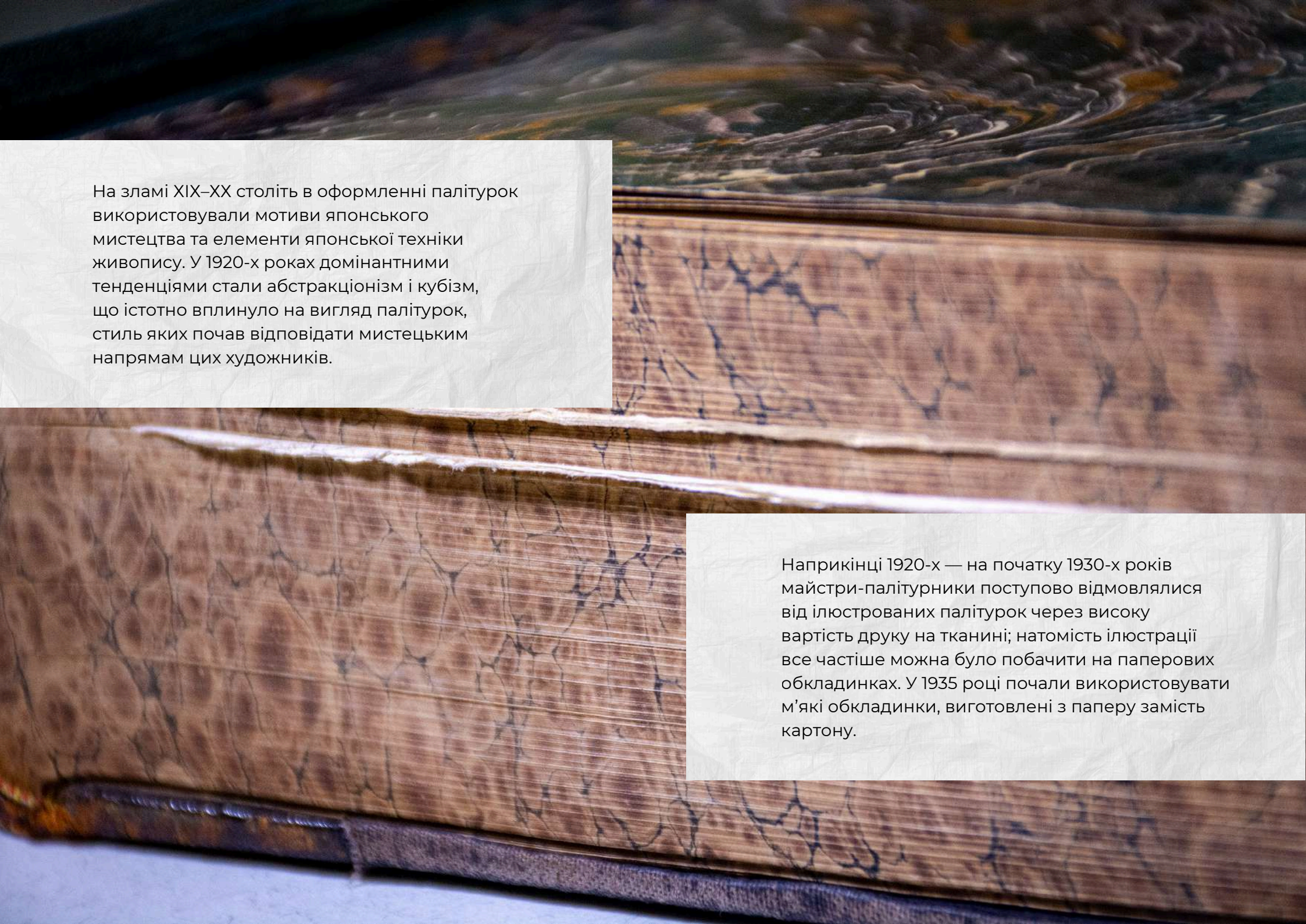
Киевский политехнический институт императора Александра II. Общество вспомоществования нуждающимся студентам. Отчет за 1904 год (год второй) о деятельности Общества вспомоществования нуждающимся студентам Киевского Политехнического Института Императора Александра II / Киевский Политехнический Институт Императора Александра II. — Киев : Тов. «Печатня С. П. Яковлева», 1905. — 32 с.

Звіт про діяльність Товариства допомоги студентам, що функціонувало при Київській політехніці. Видання має паперову обкладинку, типову для багатьох офіційних документів Університету того часу, яка одночасно слугувала титульним аркушем, вміщуючи назву, вихідні дані та зміст. Через низьку якість і тонкість використаного паперу, а також через те, що головним критерієм вибору палітурного матеріалу була його вартість, стан збереження подібних видань зазвичай незадовільний. Деякі документи пізніше переплітали по декілька разом.

Киевское общество естествоиспытателей. Записки Киевского общества естествоиспытателей : сб. ст. / Киевское общество естествоиспытателей. — Киев : Тип. Университета св. Владимира, 1871. — Т. 2, вип. 1.

«Записки Київського товариства природознавців» — приклад періодичного видання в паперовій палітурці 1871 року. Стан збереження досить хороший завдяки високій якості паперу.

На зламі XIX–XX століть в оформленні палітурок використовували мотиви японського мистецтва та елементи японської техніки живопису. У 1920-х роках домінантними тенденціями стали абстракціонізм і кубізм, що істотно вплинуло на вигляд палітурок, стиль яких почав відповідати мистецьким напрямам цих художників.

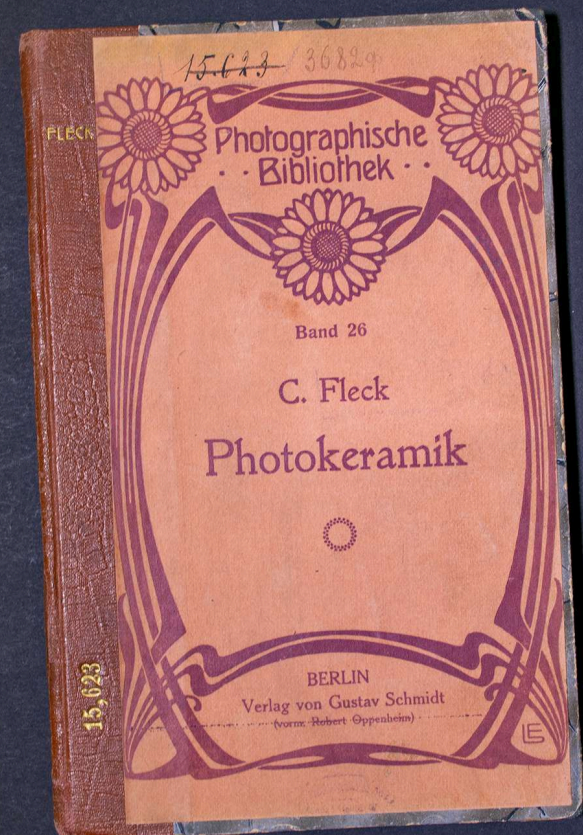
Наприкінці 1920-х — на початку 1930-х років майстри-палітурники поступово відмовлялися від ілюстрованих палітурок через високу вартість друку на тканині; натомість ілюстрації все частіше можна було побачити на паперових обкладинках. У 1935 році почали використовувати м'які обкладинки, виготовлені з паперу замість картону.

ПОЄДНАННЯ РІЗНИХ МАТЕРІАЛІВ

Більшість видань у бібліотечному фонді мають комбіновану палітурку, виготовлену з різних матеріалів. Найчастіше поєднувалися папір із тканиною, шкірою або коленкором. Практично вся колекція видань до 1850 року, що представлена у фонді, має саме таку палітурку: зазвичай обидві сторони виконані з паперу, а корінець — зі шкіри, тканини або коленкору.

Fleck C. Photokeramik: Anleitung zur Übertragung photographischer Aufnahmen auf Porzellan, Email, Glas, Metall / von Caspar Fleck. — Berlin : Gustav Schmidt, 1909. — [3], 61 s. : il.

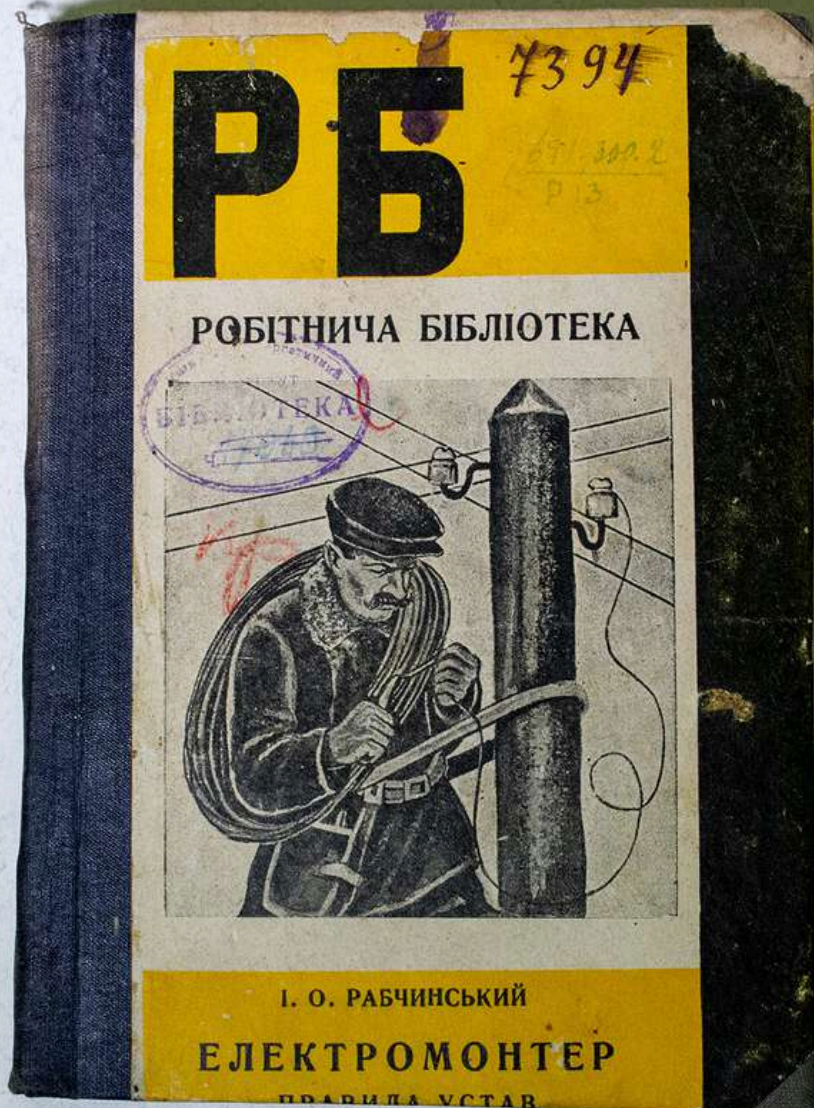
Видання початку XX століття присвячене одному з технічних різновидів фотографії — фотокераміці, що полягає в перенесенні фотографічних зображень на порцеляну, емаль, скло та метал. Книга має оригінальне оформлення: палітурка складеного типу з мармуровим паперовим покриттям і шкіряним корінцем, на якому витиснено інвентарний номер. На верхній стороні палітурки розміщено наклеєну паперову обкладинку з ім'ям автора, назвою твору, бібліографічними даними та назвою серії, оздоблену орнаментом у стилі ар-нуво з елементами рослинних мотивів.

З 1840-х років у палітурній справі широко застосовувалася техніка хромолітографії, що сприяло появі великої кількості ілюстраторів. У другій половині XIX століття палітурки дедалі частіше оздоблювали кольоровими ілюстраціями замість монохромних золотих візерунків.

Рабчинський І. О. Електромонтер: правила установок / І. О. Рабчинский ; з рос. пер. М. Борткевич. — Харків : Держ. техн. вид-во, Всеукраїнська філія, 1930. — 239 с. : іл.

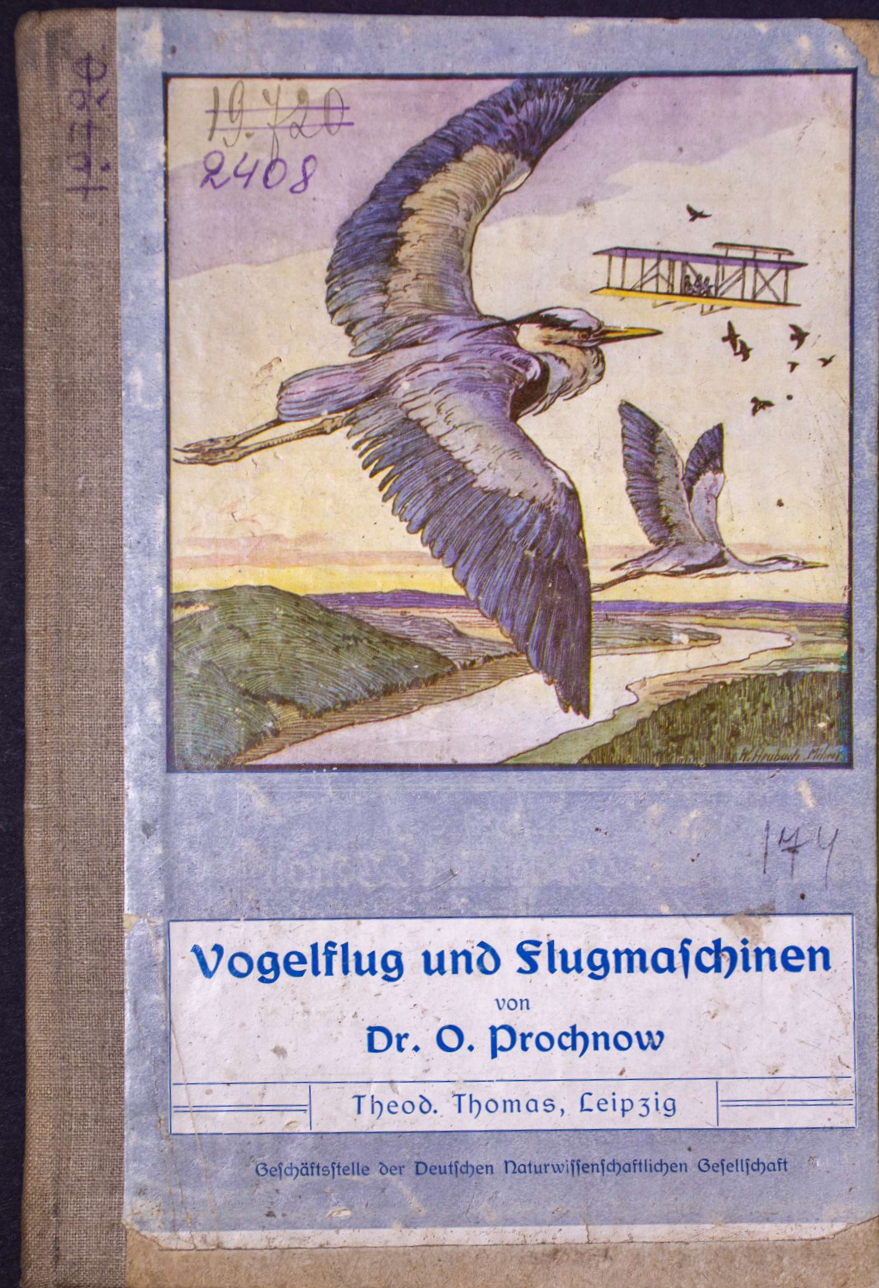
Практичний посібник для електромонтерів. Палітурка паперова, корінець виготовлений із тканини. На верхній стороні наклеєна паперова обкладинка, оформлена в жовто-чорних тонах із використанням малюнка, що тематично пов'язаний зі змістом видання. Подібні оформлення є типовими для видань 1920–30-х років.

Prochnow O. Vogelflug und Flugmaschinen: Darstellung und Kritik der Erfindung des Kraftfluges durch Natur und Technik / Oskar Prochnow. — Leipzig : Theodor Thomas, [1910]. — 101 s. : abb.

Німецькомовне видання з цікавою назвою «Політ птахів та літальні апарати: презентація та критика винаходу механізованого польоту з погляду природи й техніки» вирізняється паперовою обкладинкою з оригінальним малюнком, що тематично пов'язаний зі змістом книги, та корінцем із грубої сірої тканини.

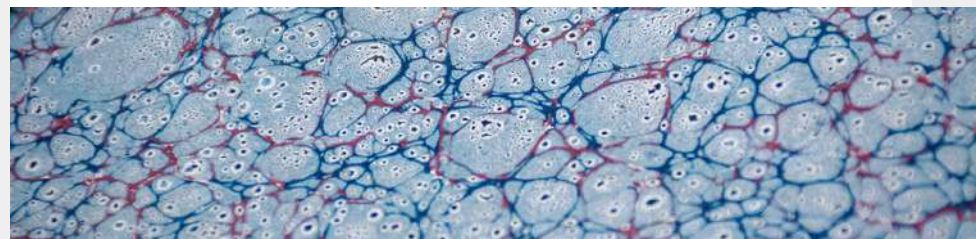
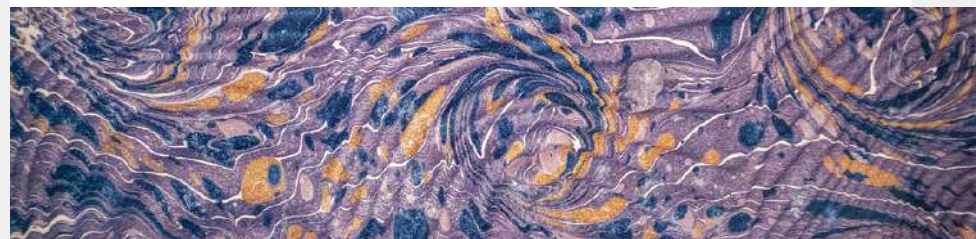

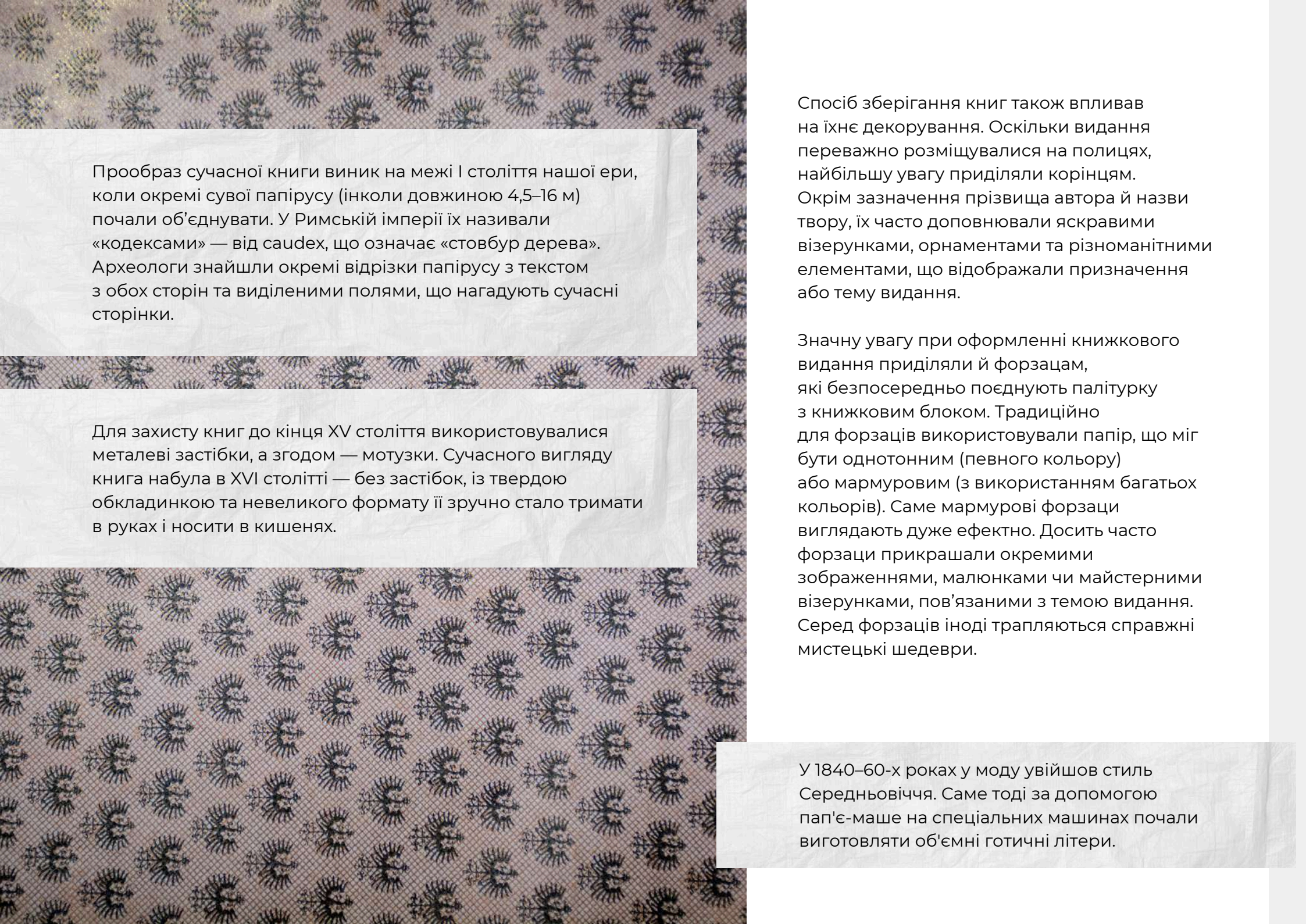
ЯК ОЗДОБЛЮВАЛИ ПАЛІТУРКИ

У давнину для декорування книжкових оправ використовували дорогоцінне каміння, вишивку, золоте тиснення та малюнки. Однак це стосувалося переважно релігійних і художніх видань. Наукові трактати й навчальні посібники зазвичай прикрашали досить стримано, адже їхня практична функція диктувала спосіб оформлення палітурки.

На пергаментних палітурках, які здебільшого мали наукові та навчальні видання, елементи оздоблення практично відсутні, окрім витиснених віньєток і шкіряних наліпок на корінцях. Шкіряні та комбіновані палітурки прикрашали тисненими рамками з геометричними й рослинними елементами. Ці орнаменти згодом ставали пишнішими, займаючи більше місця, особливо у верхній частині палітурки.

Використання тканини й коленкору розширило можливості палітурників, з'явилися малюнки, паперові наклейки, хромолітографія. Ближче до кінця XIX століття серед палітурок наукових і навчальних видань почали траплятися справжні шедеври. Їхнє зовнішнє оформлення органічно поєднувалося зі змістом та ілюстраціями, створюючи цілісний, гармонійний образ книги.

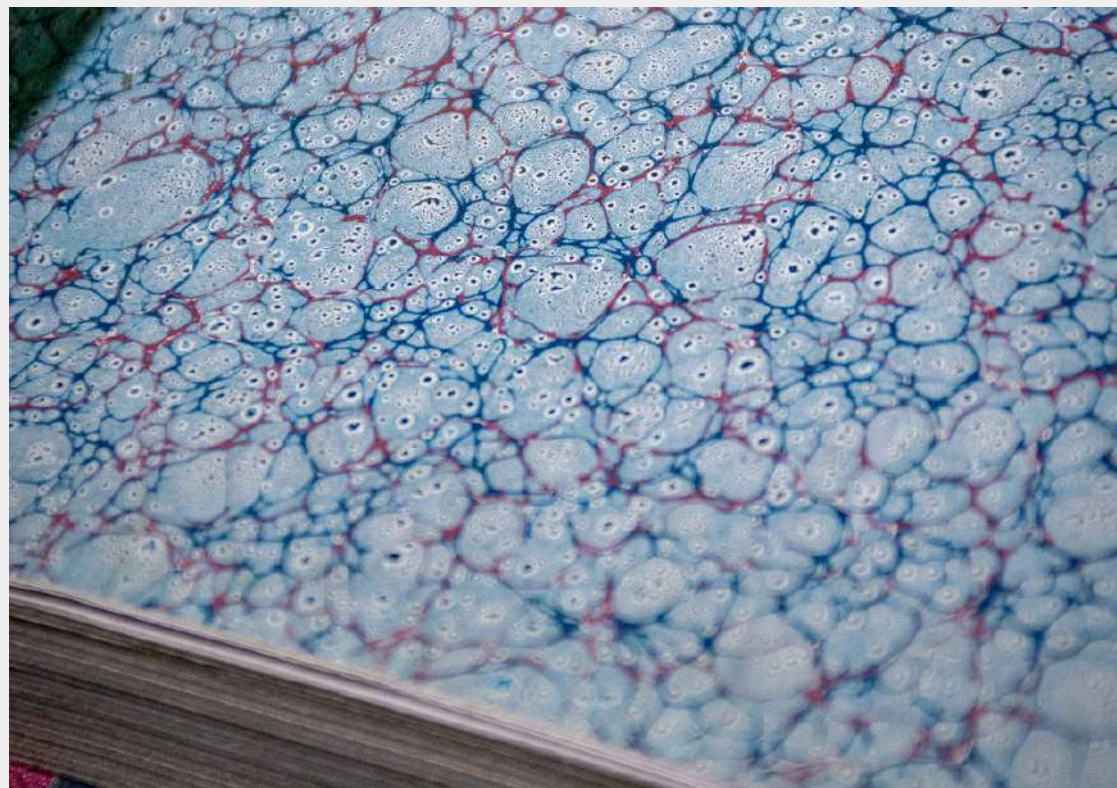
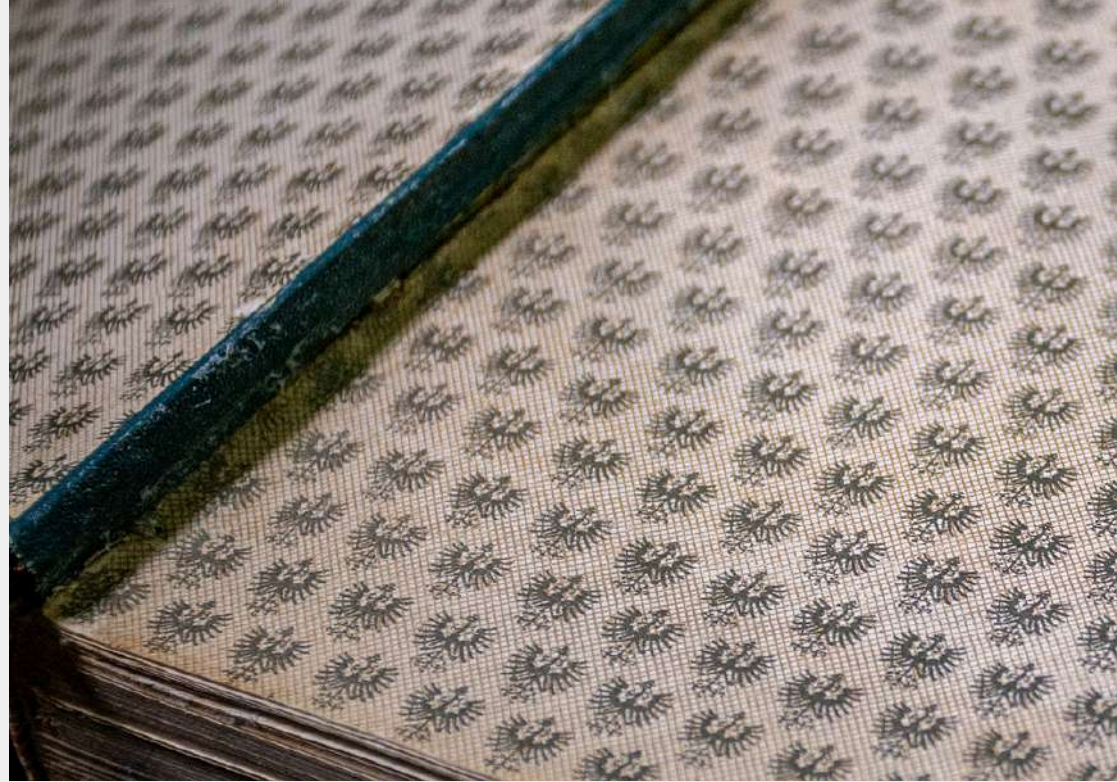
Прообраз сучасної книги виник на межі I століття нашої ери, коли окремі сувої папірусу (інколи довжиною 4,5–16 м) почали об'єднувати. У Римській імперії їх називали «кодексами» — від caudex, що означає «стовбур дерева». Археологи знайшли окремі відрізки папірусу з текстом з обох сторін та виділеними полями, що нагадують сучасні сторінки.

Для захисту книг до кінця XV століття використовувалися металеві застібки, а згодом — мотузки. Сучасного вигляду книга набула в XVI столітті — без застібок, із твердою обкладинкою та невеликого формату її зручно стало тримати в руках і носити в кишенях.

Спосіб зберігання книг також впливав на їхнє декорування. Оскільки видання переважно розміщувалися на полицях, найбільшу увагу приділяли корінцям. Окрім зазначення прізвища автора й назви твору, їх часто доповнювали яскравими візерунками, орнаментами та різноманітними елементами, що відображали призначення або тему видання.

Значну увагу при оформленні книжкового видання приділяли й форзацам, які безпосередньо поєднують палітурку з книжковим блоком. Традиційно для форзаців використовували папір, що міг бути однотонним (певного кольору) або мармуровим (з використанням багатьох кольорів). Саме мармурові форзаці виглядають дуже ефектно. Досить часто форзаці прикрашали окремими зображеннями, малюнками чи майстерними візерунками, пов'язаними з темою видання. Серед форзаців іноді трапляються справжні мистецькі шедеври.

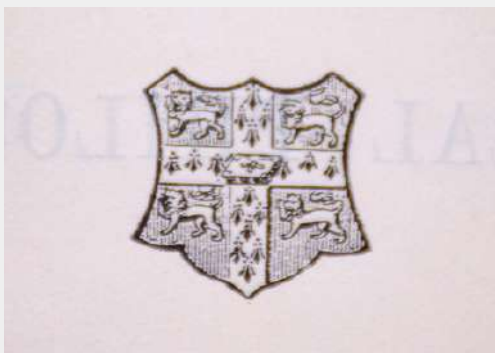
У 1840–60-х роках у моду увійшов стиль Середньовіччя. Саме тоді за допомогою пап'є-маше на спеціальних машинах почали виготовляти об'ємні готичні літери.

ПРО ЩО МОЖЕ РОЗПОВІСТИ ПАЛІТУРКА КНИГИ

Досліджуючи оправи книжкових видань, нерідко можна помітити різноманітні позначки, літери, печатки чи малюнки. Вони дають змогу більше дізнатися про історію створення книги та її подальшу долю. Іноді таке спостереження переростає у захопливе дослідження.

Марка видавництва
Кембриджського університету
(Велика Британія)
Видавництво засноване 1534 р.

Марка видавництва «Матезіс»
(Україна)
Видавництво засноване в Одесі
викладачами Одеського
університету на початку XX ст.,
діяло до 1925 р.

ВИДАВНИЧА МАРКА

Одним із найцікавіших елементів є видавнича марка — знак, яким видавець позначав продукцію свого підприємства. Здебільшого її можна побачити на палітурці або форзаці. Вражає різноманіття варіантів оформлення: художники й палітурники виявляли неабияку фантазію у створенні цих знаків.

Багато в чому стиль видавничої марки залежав від статусу закладу. Чим успішнішим та авторитетнішим було підприємство, тим стриманішим і лаконічнішим виглядав торговельний знак. І навпаки — малі видавничі фірми та друкарні прагнули привернути увагу яскравими марками з емблемами, сюжетними зображеннями й багатим орнаментом.

Серед традиційних тем видавничих знаків — герби, ініціали, елементи архітектурних споруд, алегоричні фігури, символи науки й техніки, інженерні інструменти тощо. Часто ескіз марки замовляли відомим художникам, і зазвичай він відображав тематику та стиль літератури, яку видавало підприємство.

Іноколи видавничі марки розташовувалися на корінцях книг. Зазвичай вони мають вигляд емблеми або просто символічного зображення.

A HISTORY
OF THE
ELASTICITY
AND
STRENGTH
OF MATERIALS

TODD HUNTER
AND
PEARSON

VOL. I
1639-1850

CAMBRIDGE
UNIVERSITY PRESS

Cambridge University Press

ANALYTICAL
GEOMETRY

W. J. JOHNSTON

547

CLARENDON PRESS
SERIES

Clarendon Press
(підрозділ видавництва
Оксфордського університету)

THE
WEALTH
OF
NATIONS
BY
ADAM SMITH

AN INTRODUCTORY ESSAY
AND NOTES BY
JOSEPH STEED NICHOLSON

3435

Virtute et Votis
(видавець T. Nelson and Sons)

GEO. BELL & SONS

George Bell & Sons
(англійське видавництво)

СУПЕРЕКСЛІБРИСИ

На корінцях книг іноді можна побачити витиснені літери. Вони можуть свідчити про належність видання до бібліотеки певної організації чи підрозділу Київської політехніки або ж бути ініціалами його колишнього власника.

Часто такі позначки розміщені на зовнішньому боці палітурки. У фонді рідкісних і цінних документів є чимало подібних видань.

Суперекслібрис вказує на приналежність видання Юрію Листову — бібліотекареві фундаментальної бібліотеки Київської політехніки, який у 1917 році передав до бібліотечного фонду кілька книжкових видань.

Суперекслібрис вказує на приналежність видання до бібліотеки О. П. Бородіна — інженера-залізничника, який присвятив організації й управлінню Південно-Західної залізниці роки свого життя. Його книжкове зібрання було посмертно подароване Київській політехніці.

Суперекслібрис належить Владиславу Залуському — студенту Механічного відділення Київської політехніки з 1909 року. Декілька видань із його зібрання зберігається в бібліотеці.

ЗНАКИ ПАЛІТУРНИКА

Оскільки чимало книжкових видань надходили до бібліотеки без зовнішньої оправи, за замовленням Університету палітурки виготовляли київські майстерні.

Імена власників цих закладів вдалося встановити завдяки печаткам і наліпкам, розміщеним на форзацах або титульних аркушах книг. Наразі відомо про дванадцять таких позначок.

Деякі палітурники активно співпрацювали з Київською політехнікою, інші — лише час від часу. Це добре простежується за кількістю видань із позначками відповідних майстерень. Наприклад, друкарня та палітурний заклад Софії Андріївни Спіліоті виготовляли оправи для бібліотеки інженера О. П. Бородіна, яку згодом було передано в дар університету.

З XVI по XIX століття книги часто продавали без палітурок — лише з тимчасовим швом та загорнутими в папір. Покупець тоді сам відносив книгу до майстра-палітурника, і разом вони обирали матеріал та стиль оздоблення.

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГУ

Для сучасного студента, який отримує на початку навчального року підручник чи довідник, вигляд палітурки, ймовірно, не має великого значення, головне, щоб книга була цілою, з усіма сторінками та зручною в користуванні. Аналогічно й для студентів початку XX століття — навчальний посібник виконував суто практичну функцію, тому більшість таких видань мали скромний вигляд і коштували недорого.

Проте, насправді, вигляд палітурки суттєво впливає на перше враження від книги. Саме тому майстри-палітурники XIX століття прагнули використовувати всі доступні засоби, щоб привернути увагу потенційного покупця або читача ефектною палітуркою. Звісно, все залежало від фінансових можливостей замовника — видавця книги чи колекціонера.

Якщо ж замовником був заклад освіти, палітурка виглядала значно скромніше. Іноді єдиною прикрасою були золоті літери на корінці, як-от «Б.К.П.І.», що позначають приналежність видання до фонду Київської політехніки. Сьогодні такі видання становлять більшість у фонді рідкісних та цінних документів. Переважно це навчальні посібники: підручники, курси лекцій, практикуми, керівництва, каталоги, збірки завдань і довідники.

На їхніх сторінках залишилися різноманітні сліди побутування книги та її довгого життя. Сама ж книжкова оправа може розкрити допитливому користувачеві цікаві й цінні історичні факти. Кожному, хто цікавиться історією Київської політехніки, варто ознайомитися з виданнями, що зберігаються в бібліотечних фондах.

УДК 655.534:[027.7НТБНТУУ«КПІ»:025.171](0.034.2)
K53

DOI: 10.20535/978-966-990-221-4-53

K53 Книжкові оправи фонду рідкісних та цінних документів
Бібліотеки КПІ ім. Ігоря Сікорського [Електронний ресурс] / уклад.:
М. Мірошніченко, Л. Гунько, О. Кочубей та ін. ; Науково-технічна
бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». —
Електронні текстові дані (1 файл: 82,9 МБ). — Київ : КПІ ім. Ігоря
Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2025. — 53 с.

ISBN 978-966-990-221-4 (Електронне)

Видання присвячене палітуркам і обкладинкам рідкісних та цінних документів XVIII — початку XX століття, що зберігаються у фонді Бібліотеки КПІ. На його сторінках представлені унікальні пам'ятки поліграфічного мистецтва й типові для тих часів роботи, виготовлені зі шкіри, тканини, паперу й коленкору. На багатьох виданнях збереглися суперекслібри, видавничі марки, власницькі знаки палітурних майстерень, за якими можна досліджувати історію КПІ ім. Ігоря Сікорського. Для широкого кола читачів.

ISBN 978-966-990-221-4 (Електронне)

©КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025
©Науково-технічна бібліотека
ім. Г. І. Денисенка, 2025

Науково-популярне видання

**Книжкові оправи
фонду рідкісних та цінних документів
Бібліотеки КПІ ім. Ігоря Сікорського**

Укладачі
Марина Мірошніченко
Людмила Гунько
Олена Кочубей
Тетяна Фандралюк
Олена Кобець

Літературний редактор
Юлія Корян

Верстальник
Юлія Корян

Фотограф
Євгенія Зуєва

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Свідоцтво про державну реєстрацію: серія ДК № 5354 від 25.05.2017 р.
просп. Берестейський, 37, м. Київ, 03056

Формат 60×84¹/₈. Гарнітура Montserrat. Обл.-вид. арк. 7,61.
Поз. 25-3-003.

Видавництво «Політехніка» КПІ ім. Ігоря Сікорського
вул. Політехнічна, 14, корп. 15
м. Київ, 03056
тел. (044) 204-81-78

Ліцензія Creative Commons «Attribution-ShareAlike» («Атрибуція — На тих самих умовах») 4.0 Всесвітня